

JOSEP JOAN PIQUER I JOVER

CARTULARI DE VALLBONA (1157-1665)

FONTS DEL CARTULARI

Els diplomes i documents que integren el present cartulari han estat extrets, de forma exclusiva, del "Llibre vert"¹ de Jaume Pasqual i del còdex de Blanca d'Anglesola, avui desaparegut, que aquell manuscrit copia tot sencer en forma d'apèndix. En realitat, el "Llibre vert" és un compendi de les glòries de Vallbona, que segueix la pauta dels interrogatoris que el Vicari general cistercenc de les Corones d'Aragó i Navarra adreça a totes les abadies i priorats de la seva dependència. Probablement la resposta de Vallbona fou la millor de totes, perquè va ésser redactada sota unes condicions excepcionals per una persona molt competent, i, que sapiguem, és l'única conservada.

La idea de sotmetre les cases de l'orde a unes preguntes de contingut històric es va portar a terme durant el mandat del Vicari general Antonio Latorre, abat de Veruela, elegit al capítol de Poblet el 2 de maig de 1797. (El succeí fra Josep Bassa, abat de Santes Creus, elegit al capítol de La Oliva l'any 1801.)

Per aquells temps regia el cenobi de Vallbona l'excepcional abadessa Maria Teresa de Riquer i de Sabater (1767-1802), dona d'una gran finesa espiritual, que sentia admiració per les honres del passat i que va pro-

1. *Respuesta a los cinco interrogatorios del Sr. Vicario General Cisterciense, que a solicitud de la Muy Ilustre Señora Doña Theresa de Riquer y de Sabater, abadesa, y de su Real Monasterio de Vallbona, ha trabajado, después de examinados los antiguos instrumentos de su archivo, el Doctor en Derechos Don Jaime Pasqual, canónigo premonstratense y ex-abad del Real Monasterio de Bellpuig de las Avellanas. Año MDCCC.* Ms. de l'arxiu de Vallbona; 313 × 208 mm.

tegir les investigacions històriques dels màxims exponents de l'escola avellanenca, Jaume Caresmar i Jaume Pasqual.

No sabem la data exacta en què fou cursat el qüestionari, però, segons llegim a l'endreuça del "Llibre vert", la prelada Riquer n'encarregà la redacció al pare Jaume Pasqual² i aquest finí la seva comesa el 17 de juliol de 1800, després de treballar tres mesos a l'arxiu vallboní, elaborant els sis quaderns que aquesta data presentà a la comunitat. Encara després el pare Pasqual féu passar el llibre en net, manà enquadrar-lo amb pell verda i rics daurats, corregí el manuscrit, el signà i el serví a mans de l'abadessa el 19 d'agost de l'any suara esmentat. La col·laboració del pare Pasqual, a part d'ésser polida i tècnica, era fundada en el bon afecte i devoció que sentia pel monestir, "que he conservado inalterables por el largo espacio de casi 40 años y que ni la muerte podrá borrar", afirma romànticament a les darreres ratlles del pròleg³.

La confecció del llibre que conté la resposta pressuposa el treball immens d'haver hagut de regirar tot l'arxiu, acotant les peces que fan referència a les preguntes del Vicari general. L'obra es compon de tres parts: l'exposició històrica⁴; o la contesta pròpiament dita del qüestionari, l'apèndix instrumental⁵, que abraça trenta-tres documents, i la transcripció del còdex de Blanca d'Anglesola⁶, que comprèn cinc matèries. El pare Pasqual té interès a subratllar que els annals de Vallbona que conté "esta obrilla" no es basen "en meros dichos y rumores vulgares, sino en monumentos sólidos y seguros"⁷, que són els que nosaltres recollim en el cartulari. D'aquí ve l'interès que hem tingut de fer aquesta petita recopilació, per posar-la a mans dels estudiosos i salvar-la de l'oblit o d'una possible pèrdua.

Ja sia amb la finalitat de resumir, ja amb el propòsit de concentrar l'atenció sobre un punt concret, cal que advertim que algunes vegades el pare Pasqual presenta els documents truncats, i, donada la pèrdua gairebé total dels pergamins de l'arxiu, ara no hi ha manera de reconstruir-los. Amb tot, aitals fragments, com els d'un ric mosaic, no deixen de tenir una utilitat primordial.

2. "... Por espacio de tres meses trabajé en ese monasterio conforme al honroso encargo de V. S., relativo al informe que sobre diversos puntos de la antigüedad y rentas de ese real monasterio pidió a V. S. el Sr. Vicario general de la Congregación Cisterciense..." (op. cit. nota 1, pàg. 1, sense numerar).

3. Op. cit. nota 1, pàg. 2.

4. Id., pàgs. 1-66.

5. Id., pàgs. 73-121.

6. Id., pàgs. 125-156.

7. Id., pàg. 2.

El contingut de les interpellacions del Vicari general és, en resum, el següent:

1.^a pregunta: Data legal de la fundació del monestir i època en què comença l'observança regular. Documents que ho acrediten.

2.^a pregunta: Qui fundà el cenobi i amb quins béns i drets. Quins d'aquests béns es conserven.

3.^a pregunta: Si les rendes del monestir s'han deteriorat i ha estat necessari redotar-lo. Qui hi ha contribuït.

4.^a pregunta: Forma d'elecció de la prelada, des dels inicis del cenobi fins que s'exigí entrar en la Congregació (1616).

5.^a pregunta: Si els papes o els reis han intentat proveir l'abadia; si hi ha hagut oposició i amb quins resultats.

Els protocols que publiquem giren entorn del qüestionari i és segur que, sense aquesta pauta, el pare Pasqual hauria tocat altres punts tant o més importants: "Confieso que podría decir muchas cosas más, no menos gloriosas a esa real casa e iglesia, pero, como he tenido que ceñirme precisamente a dar las correspondientes respuestas a los cinco interrogatorios del Sr. Vicario general, no podía sin conocida afectación distraerme a otros asuntos..."⁸.

Referent al còdex de Blanca d'Anglesola, el pare Jaume Pasqual, que el va transcriure, diu que "se conservan dos quadernos de 14 hojas en pergamino, de casi piel entera, o de dos palmos y medio de alto y dos de ancho, escritos lo más tarde el año 1308⁹, cuya antigüedad pone al referido códice en un grado de autenticidad que merece el mayor respeto y fe a quanto en él se halla escrito, como no sea contrario a otros documentos más solemnes"¹⁰. Ara l'original del còdex és perdut. No queda altra cosa que les còpies del pare Pasqual. I el seu contingut és com segueix:

a) Constitucions antigues de les monges del Císter: *Incipit decima-quinta et ultima distinctio que agit de monialibus ordinis*¹¹. Forma part del *Libellus Antiquarum definitionum Ordinis* i, segons l'edició d'H. Séjalon (Solesmes, impr. del monestir, 1892, pàgs. 465-470), comprèn les disposicions dels Capítols generals de 1228 a 1300. Malgrat el seu

8. Id.

9. En realitat, el document més antic entre els transcrits és el decret del capítol de monges que fou presidit per l'abadessa Blanca d'Anglesola, el 23 de febrer de 1312. Aquesta és, doncs, la data màxima.

10. Op. cit. nota 1, pàg. 125.

11. Id., pàgs. 125-135.

interès, el manuscrit no conté notícies directes sobre Vallbona, i per aquest motiu no el publiquem.

b) Vida de l'eremita Ramon de Vallbona, fundador del monestir: *In partibus Ispanie*¹².

c) Testament de Ramon de Vallbona: *Notum sit cunctis* (8 d'abril de 1176)¹³.

d) Decret del Capítol de les monges, presidit per Blanca d'Anglesola: *Quantum ex sacrarum* (23 de febrer de 1312)¹⁴.

e) Abaciologi: *Prima nobilis domina*¹⁵. Segons el pare Pasqual, l'abaciologi primitiu abraça tan sols des d'Òria Ramírez (sense data) fins a l'elecció de GERALDA de Queralt (13 de juliol de 1282). Les anotacions de la dimissió de GERALDA (27 d'octubre de 1294) i de l'elecció de Blanca d'Anglesola, que tingué lloc l'endemà, ja són de lletra diferent. Heus ací la raó per la qual donem al manuscrit el nom de "Còdex de Blanca d'Anglesola". Les altres abadesses que segueixen són anotades de diverses mans. Clou la llista la mort de la prelada Victòria de Vallbona i de Riglós (1626)¹⁶.

Comprentent el mèrit del "Llibre vert", l'abadessa Riquer manà que fos guardat a l'arxiu i que mai ningú no el tragués de la clausura, i va permetre que el pare Pasqual es quedés còpia de tot, segons consta en una acta de la secretària Maria Josepa de Moxó i de Francolí, datada el 24 d'agost de 1800 i escrita a la darrera pàgina del llibre¹⁷. No consta en quin moment foren lliurades les respostes de l'enquesta al Vicari general de la Congregació.

CONTINGUT DEL CARTULARI

La publicació d'aquest cartulari ha estat concebuda com un apèndix documental a l'*Abaciologi de Vallbona*, editat recentment.

Dels trenta-sis registres que hem transcrit, vint-i-un pertanyen al segle XII i altres nou al segle XIII; en conjunt sumen trenta, tots els quals

12. Id., pàgs. 135-140.

13. Id., pàgs. 140-141.

14. Id., pàgs. 141-144.

15. Id., pàgs. 144 i següents.

16. Id., pàg. 54. Una altra transcripció del còdex de Blanca d'Anglesola, feta igualment pel pare Pasqual, la trobarem a la magna obra del mateix autor, *Sacrae antiquitatis Cathalonie Monumenta* (ms. 729 de la Biblioteca de Catalunya, IX, pàgines 727-736).

17. Op. cit. nota I, pàg. 173.

formen un aplec homogeni i són els que millor configuren els passos inicials del monestir. Els sis documents restants, notòriament dispersos, hem d'assignar-los als segles XIV-XVII.

Els pergamins triats per Jaume Pasqual afaïçonen una antologia bàsica per a la història dels primers temps del monestir, com podem comprovar amb la síntesi que seguidament oferim. Els números entre parèntesis fan referència als documents transcrits.

L'impuls inicial encaminat a la formació del cenobi de Vallbona prové de Ramon de Cervera (núms. 2, 4) i dels seus consanguinis els Guàrdia (2, 30) i els Aguda (3, 5, 17). La donació primicera es refereix a un alou, situat a la vall, ofert pels Cervera (2), i la segona, al lloc de Vallbona, donat pels Aguda (3). L'eremita Ramon i els seus ja hi són provisionalment instal·lats.

A més de conferir la propietat de Vallbona, els Aguda lliuren un hort i un alou situats a Sant Martí (5) i la possessió d'unes terres emplaçades al Vilet (17). La dominicatura d'aquest veïnat fou cedida als ermitans per Berenguer de Cardona (6) i és el primer poblament civil que és posat sota el domini dels anacoretas.

L'evolució dels eremitatges de Vallbona és com segueix: primerament, tenen un alou a la vall (2); després, tot l'indret de Vallbona o de la fondalada de Vallbona (3); acte seguit, l'agrupació es bifurca entre Vallbona i Sant Esperit, i, sota la influència de Ramon de Cervera, entra en possessió del castell i l'església de Sant Joan de Montesquiú (4), amb els súbdits i el carlà, com correspon a una fortalesa militar (23), que adés hom designa amb el nom de Colobres (4), adés amb el del Tallat (30).

A Colobres —Tallat?, Montesquiú?— hi hagué un monestir florent (2, 4, 10, 23, 30, apèndix), que no podem confondre amb Sorboles o Cèrvoles (1, 22), ni amb Tulebras.

L'eremita Ramon de Vallbona, "home de Déu" (1, 2, 3, 6), actua amb ministeri de prelat (8, 10, 11), rebent a les mans les professions de les religioses (8); ell orienta l'observança vers la Regla de sant Benet (1, 8) i la modalitat cistercenca —fomentant l'agricultura, la ramaderia i la indústria molinera— (1 ss.); entre els seus deixebles més qualificats es compten el seu germà Pocolull (10, 11), el sacerdot Pere (3, 8) i Ramon Duran (3). Tot això pertany a la història de la fundació.

La llegenda de com va ésser establerta la comunitat fou recollida, en forma de "fioretti", a la vida i miracles del genial eremita Ramon de Vallbona (11). Allí se'ns descriu el tipus de desert, abrupte i ple

de ferres, el veïnatge perillós dels sarraïns, les penitències terribles portades a cap i els començos de la vida eremítica de base pagesa.

Els primers ermitans eren apellats *fratres* (3) o *sorores* (12); a l'època de la comunitat mixta, *fratres et sorores* (5, 8). Els noms de "germà" i "germana" s'apliquen d'una manera indistinta a persones religioses no consagrades a Déu o a persones consagrades a Déu per mitjà dels vots. Més endavant trobem el mot tècnic de *sanctimoniales* (6, 10, 16, 17) i l'oposició de *laicus sive frater* (10), seguida de *monacas* contraposades a *sorores* (19, 21) i a *conversas* (23), i, a més, *fratres*, també en oposició a *secularis* (24).

El monestir sovint és conegut per *domus* (7, 14, 15, 16), *conventus* (10, 13) o *ecclesia* (9, 10). Aquest darrer diploma discrimina els càrrecs d'*abbatissa* i *priorissa* (10).

La noble dama Berenguera de Cervera fa incorporar el cenobi a l'orde del Císter i porta de Tulebras (Navarra) Òria Ramírez, que havia de ser la primera abadessa (apèndix).

La primera superiora regular és Beatriu (7), quan Vallbona encara no compta amb abadessa ni amb priora. Després ve Òria (9, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 21), que, amb l'ajuda de la reina Sança, emprèn la construcció de la *domus*, per tal que pugui organitzar-se la vida regular del cenobi (14). Entre les dues prelatures d'Òria sorgeix l'abadessa Sandina (17), i després segueixen les prelades Ermessenda de Rubió, apellada "la Boscana" (22, 23, 24), i Eldiarda d'Anglesola (25 ss.), etc. Abans de Sança cal situar diverses ofrenes del seu marit Alfons I el Cast (7, 9, 20); el privilegi de la immunitat reial (12); la concessió d'una torre a Lleida, destinada a l'establiment del cenobi de Sant Hilari (15), etc.

A l'època primitiva trobem no pocs casos de laics que es donen al monestir en cos i ànima i fan ofrena d'una part o de tota la fortuna, a canvi de participar en els béns espirituals de les monges. El nom tècnic d'aquesta forma de devoció medieval és la *familiaritas*, dita també *traditio corporis et anime* (8, 10, 19, 23), que moltes vegades comprèn l'elecció de sepultura (id.) i la remembrança dels convits de difunts (24, 29), dels quals encara avui trobem abundoses referències a les capes humils de la societat.

Una altra pauta molt típica del món medieval, freqüent a Vallbona, és l'*oblatio puerorum* (10, 17, 21), que, amb la institució de les "escolanes", ha tingut repercussions fins als temps moderns.

Els documents històrics posteriors, més sobresortints del cartulari, són els relatius a l'última voluntat de Ramon de Vallbona (10), la decre-

tal del *metus* (18), la institució de les capellanies de Jaume I (25), el llegat d'Alfons el Savi (26), el testament de la reina Violant de Castella (27), la venda de les terres estèrils (31), l'ocupació tirànica dels béns per part dels Cardona (32) i la conquesta militar de Vallbona pel bisbe Virgili de Lleida (34).

Aquest breu resum ens dóna una idea del valor fonamental que el present cartulari posseeix per a Vallbona.

1

Ramon Berenguer IV dona el lloc de Cérvoles, en el territori de Ciurana, i el posa en mans de l'humil eremita d'aquell lloc, Ramon, del seu company Guillem i dels altres germans, perquè hi edificuin una església i un altar consagrats a Maria (26 de maig de 1157).

In nomine sancte et individue Trinitatis, videlicet Patris et Filii et Spiritus Sancti. Ego Raimundus, Dei gratia comes Barchinonensis, regni princeps Aragonensis, Tortose atque Ilerde marchio, libenti animo ac spontanea voluntate, dono et offero in remissione meorum peccatorum et redemptione anime mee et parentum meorum, omnipotenti Deo et genitrici eius beate Marie, ipsum locum qui dicitur Sorboles in territorio Ciurane, eo videlicet modo ut edificetur et construatur ibidem ecclesia et altare in honore Dei et beate matris sue Virginis Marie et fiat ibi abbatia, ubi fiat ordo et religio sub regula et obedientia sancti Benedicti in perpetuum. Addo etiam huic donationi in circuitu eiusdem loci, terram que abundanter sufficere possit ad sex paria boum annuatim ad omnes eiusdem loci fratrum ibidem Deo seruientium usus necessarios. Dono ego insuper domino Deo et beate Marie eiusdem loci ipsam aquam de Seth cum suis ripis hinc et inde ad ortos et laborationes eorum nutriendas et rigandas. Prefata omnia dono atque concedo domino Deo et beate Marie predicti loci de Sorboles in manu venerabilis eiusdem loci Raimundi videlicet hominis Dei atque Raimundi eremite humilis fratrius eiusdem loci et Guillelmi Deo ibidem seruientis et aliorum ibi in Dei servitio permanentium. Et concedo ipsius fratribus ibidem commorantibus ut infra predictos terminos faciant molendinum in aqua de Seth, vbi facere poterint quod voluerint. Omnia suprascripta dono atque confirmo beate Marie prefati loci, et omnibus eiusdem loci fratribus tam presentibus quam futuris cum aquis et pascuis, cum petris et lignis, cum montibus et planis, cum ingresibus et egresibus, omnia in omnibus, sicut melius et utilius dici vel nominari potest ad omnium eiusdem loci fratrum utilitatem atque profectum. Si quis autem contra hanc donationem venerit ad inrumpendum, nihil proficiat, sed in duplo componat et postmodum hec donationis scriptura in perpetuum maneat firma.

Que facta est apud Tortosam vii kalendas iunii, anno ab Incarnatione Domini MCLVII.

Sigñum Raymundi, comes. Sigñum Guillelmi Raimundi, dapiferi. Sigñ-

num Otoni, fratris eius. Sigñum Guillelmi de Castrovetulo. Sigñum Arberti de Castelvel. Sigñum Petri Sanctiminiati. Sigñum Guillelmi de Copons. Sigñum Bernardi de Bellog.

Pontius scriba qui hoc prius scripsit.

Cartulari de Poblet, núm. 154.

El lloc de referència correspon a l'actual Pobla de Cérvoles. Jaumé Pasqual creu, equivocadament, que aquest diploma, que ell va veure a l'arxiu del cenobi, pertany a la fundació de Vallbona, i d'aquí neixen els errors que han perdurat més d'un segle.

A despit de ser laic, Ramon de Vallbona actua amb funcions de prelat.

El diploma ens mostra un tipus de comunitat pre-cistercenca, basada en l'observança de la Regla de sant Benet i en el cultiu de la terra i l'explotació de la ramaderia.

2

Ramon de Cervera, Arnau de Guàrdia i el gendre d'aquest, Berenguer de Guàrdia, i Berenguer de Porta, junt amb llurs respectives mullers, donen conjuntament a Santa Maria de Vallbona, a l'eremita Ramon i als companys que allí resideixen, l'alou que tenen a l'esmentada vall (20 de juliol de 1157).

Sit notum cunctis presentibus et futuris, quod ego Raimundus Cervarie et coniux mea Ponceta et Guilla coniux Arnalli de Guardia et Berengarius de Guardia iener suos et coniux eius Arsendis et Berengarius Porta et coniux eius Ermesendis, nos simul donamus atque concedimus Deo et Beate Marie de Vallebona, alodium quod habemus in predicta valle. Terminatur autem predictum alodium: a parte orientis, in ipsa fonte de Roure et in termine de Colobrer; de meridie, in termine de Omells; de occiduo, in alodio Beate Marie; de circio, in termine de Rochafort...

Sic donamus Deo et Beate Marie et fratribus ibi adstantibus videlicet Raimundus eremite et Petrus et Raimundus Duranni illis et successoribus eorum quamdiu in predicta ecclesia erunt omni tempore...

Actum est hoc XIII kalendas augusti anno M C LVII ab Incarnatione Domini et anno XX regnante Luzovici regis iunioris.

Bernardus, sacer, scripsit.

Les donacions que registrem en els diplomes 2, 3, 4 i 5 tenen un caràcter familiar i són una mostra de la fe i de l'entusiasme collectius d'aquella gent. Cada pergami és una fita per a l'estudi dels enllaços genealògics.

Ramon de Cervera és el gran senyor i mecenas de la Segarra i de l'Urgell, i el que posa la primera pedra de la fundació de Vallbona, on els eremites ja s'havien prèviament establert. L'ajuden en tot els seus parents propers els Guàrdia y els Aguda. (A més del document 2, vegeu els núms. 3, 4, 5, 17 i 30.)

3

Pere d'Aguda, apellat Valdària, la seva muller, els fills i altres familiars fan ofrena del lloc de Vallbona a l'ermità Ramon i als companys que viuen amb ell (9 d'octubre de 1157).

Cunctorum noticie fidelium pateat, quod ego Petrus de Acuta, quod in cognomine dicitur de Valdaria, et vxor mea Ermesendis, nec non et filius noster Guillelmus et Bernardus et Raimundus de Conil frater meus et vxor sua Ermesendis et filius noster, damus et tradimus domino Deo omnipotenti et beate Marie semper virgini genitrici eius et fratri Raimundo eremite et Petri presbiteri et Raimundi Durandi et omnibus fratribus in ibi Deo servientibus, illum locum de Valdebona, sicut continetur et terminatur: ab oriente, in alodio de Raimundo de Cervaria; in meridie, in fonte dels Omells; de circio, in termine de Rochafort; in occiduo, in fonte de Laurent et de bello linario. Quicquid...

Facta carta VII idus octobris, anno ab Incarnatione Domini M C LVII, regnante Ludovico rege.

.....
 Sigñum Petri de Narbona, qui hoc scripsit.

Pere d'Aguda, cavaller militant del Temple i consanguini dels Cervera, fa ofrena de la fondalada de Vallbona, dotant els eremites d'una base agrícola. És la primera vegada que, entre ells, és esmentat el sacerdot Pere. (A més del document 3, vegeu els nùms. 5 i 17.)

4

Ramon de Cervera i els seus posen sota la protecció de Santa Maria de Vallbona el castell de Colobres i, en conseqüència, donen als habitants de Vallbona i del Sant Esperit l'església de Sant Joan de Colobres, amb una porció d'alou, delmes, primícies i oblates (18 de juliol de 1164).

Sit notum cunctis, quod ego Raimundus Cervarie et coniux mea Ponceta et Guilla...¹

Nos in simul mitimus in gorda et in baiulia domino Deo et Beate Marie de Vallebona et de Sancti Spiritus et de habitatores qui ibidem sunt nec ad in antea aderunt, ipsum castrum de Colobres cum suis terminis. Et donamus nos supradictos ad domino Deo et ad Sancte Marie Vallisbone et Sancti Spiritus et ad habitatores qui ibidem sunt nec ad in antea aderunt, ipsa ecclesia

1. Encapçalament igual que el nùm. 2.

Sancti Iovani de Castrum Colobrer cum impariliata de alaudio, et cum premicias et oblaciones et presbiteros aurelicos grados de ipsum castrum de Colobrer vel de suis terminis quod supra scriptum est. Donamus nos ad domino Deo et ad locum Vallebona ad Sancta Maria et ad Sancti Spiritus pro redemptione animas nostras vel parentum nostrorum ut Deus sit propicius esto nobis peccatoribus. Donamus nos franchum et liberum sine vlla retinencia a modo usque in perpetuum.

Quod est actum xv kalendas augustas, anni Domini M^o C^o LXIII.

Sig[†]num Raimundus Cervarie. Sig[†]num Ponceta. Sig[†]num Berenger de Guardia. Sig[†]num Arsen coniux eius cum infantes nostros. Sig[†]num Berenger Porta. Sig[†]num Guilla coniux Arnaldi de Guardia. Sig[†]num Berenger de Guardia. Sig[†]num Arsen coniux eius cum infantes nostros. Sig[†]num Ermesen coniux Berenger Porta nos qui donamus...

Sig[†]num Pere Sabarot. Sig[†]num Berenger de Crannana. Sig[†]num Pere de Reiner... testes sumus. Poncius, presbiter, qui hoc scripsit die et anno quo supra.

El lloc de la granja del Sant Esperit és a uns dos quilòmetres al sud-est de Vallbona, però no en queda res. Segons aquest document, Colobres s'identifica amb Montesquiu, lloc on encara es veuen abundoses ruïnes.

D'aquesta escriptura deduïm que hi ha dos grups d'ermitans: el de Vallbona i el de Sant Esperit. Ramon de Cervera facilita a uns i altres la primera expansió territorial i la possibilitat d'evangelitzar els pobladors del castell de Montesquiu, el qual compta amb una esglésiola consagrada a sant Joan Baptista, patró dels anacoretes.

5

Pere d'Aguda, junt amb la muller i el fill, donen a Santa Maria de Vallbona i als germans i germanes que viuen en aquest lloc un hort i un alou a Sant Martí prop Maldà (26 de juny de 1169).

In Dei nomine. Ego Petrus de Acuta et filio meo Guillelmo et coniux mea Sancia et aliis filiabus meis in simul sic donamus ad locum Sancte Marie Vallisbone vel ad ipsos fratres et sorores qui sunt vel erunt in ipso loco, uno orto in Sancto Martino de nostro dominico qui est in vocitatum locum prope ipso molino de Petro Compan. Habet autem affrontationes: de una parte, in rivo Curvo; de alia, in alaudium de Vergos; de III^a vero parte, in ipsa serra; de III^a, in alaudium de Bernad Conil. Et insuper, sic donamus nos ad vobis suprascriptos de ipso alaudio de Laurentii. Habet affrontationes: de una parte, in alodium de Sancte Marie; de meridie, tantum quantum tenet ipso termine de Laurentii; de tercia parte, ad ipso stret quod est ad ipsas rocas in valle; de III^a, in terminum de Rochafort. Quantum iste affrontationes includunt... sic donamus ad vestrum alaudium franchum et liberum, et cetera...

Actum est hoc factaque carta vi kalendas iulii, anno Domini M^o C^o LXIX.

Sig[†]num Petrus de Acuta. Sig[†]num Guillelmus. Sig[†]num Sancia. Sig[†]num Bernad et aliis filiabus meis, nos qui ista carta, et cetera... Sig[†]num Arnaldi

de Pons. Sigñum Bernad de Conil; isti sunt testes. Sigñum Berengarii Arnaldi. Geraldus, sacerdos, scripsit. Sigñum fratris Petri.

És la primera referència que tenim de la comunitat mixta que donà origen al cenobi de Vallbona, el règim de la qual ens és totalment desconegut.

6

Donació de Berenguer de Cardona al monestir de Vallbona, a Ramon, ermità de dit lloc, i a les monges que allí serveixen Déu, de la dominicatura del Vilet (25 d'agost de 1174).

Sit notum cunctis, quoniam ego Berengarius de Cardona... dono et offero Deo et monasterio Sancte Marie de Vallebona et Raimundo eiusdem loci eremite et servo Dei ac sanctimonialibus ibidem Deo servientibus, ipsam meam dominicaturam quam dicunt Villam Mahanor cum omnibus suis terminis... et cum omni senioratico, et cetera... et accipio ab ipso monasterio pro hac donatione, D solidos barchinonensis monete...

Actum est hoc VIII kalendas septembris, anno ab Incarnatione Domini M C LXXIII.

Amb Berenguer de Cardona signen l'instrument altres cavallers, i en últim terme Ermengol, comte d'Urgell; Pere, bisbe de Vic, i Bartomeu, notari. El nom del Vilet en llatí ens recorda la seva vila romana (vegeu el document núm. 17).

7

Alfons I el Cast ofereix al cenobi de Vallbona la plaça de Boacar (octubre de 1174).

In Dei nomine. Notum sit cunctis, quod ego Ildefonsus, Dei gratia rex Aragonensis, comes Barchinonensis et marchio Provincie, pro remedio anime mee et parentum meorum, dono domino Deo et domui Vallisbone et tibi Beatrici, illam plazam de Boachar cantarario et nepotibus suis que est dicte domus Poncii panicer. Supradictam autem plazam dono iam dicte domui et tibi Beatrici tali scilicet modo, ut habeatis ipsam liberam et francham ad faciendum ibi casas et quicquid ex inde vel ibi facere volueritis absque omni censu vel vsatico quod michi vel meis ullo modo non prestetis. Affrontat autem iam dicta platea: de oriente, in via publica; de occidente, in domibus de Zaida Arrarz; et de alia parte, in domibus Iafie, ex alia parte, in domibus de Alborcoch. Sicut ab istis terminis includitur et terminatur, sic dono Deo et iam dicte domui liberam et francham, cum ingresibus et egresibus suis.

Actum est hoc in Ilerda, mense octobri, anno Domini M C LXXIII.

Sig̃num Ildefonsi, regis Aragonensis, comitis Barchinonensis et marchionis Provincie. Sig̃num Sancie, regine Aragonum, comitisse Barchinonensis et marchisse Provincie. Sig̃num Guiraldi de Iorba. Sig̃num Guillelmi de Ceruaria. Sig̃num Guillelmi de Alcarraz. Sig̃num B[ernardi], abbatis Sancti Felicis Gerundensis. Sig̃num Raimundi de Montecanato.

Ego Bernardus de Calidis, scriba regis, scripsi hanc cartam et feci hoc sig̃num.

Sembla que el lloc ha de situar-se a Lleida, on des d'un principi hi ha intenció de fundar un cenobi filial. En les confrontacions abunden els noms aràbics. La primera superiora regular és Beatriu; encara no hi ha abadessa.

Aquest diploma està posat a la capçalera del capbreu que l'abadessa Blanca d'Anglesola manà fer, l'any 1308, de les cases de Lleida que pagaven censos al monestir. Era un volum de mida foli petit, amb fulls de pergami i un frontispici il·luminat i guarnit amb les armes dels Anglesola. Portava la llegenda següent: "Ací comenzen les cartes dels censals dels alberchs e dels orts quel monastir de Vallbona reeb en la ciutat de Leida. Carta del señor Rey Nalfos..." Ara el manuscrit és perdut.

8

Arsenda, muller d'Isarn, militar, ofrena el seu cos a Déu i a Santa Maria i fa vots per viure segons l'orde de sant Benet, en mans de Ramon eremita i de Pere sacerdot; en presència dels germans i germanes que són a Vallbona (1175).

Notum sit cunctis... quod ego Arsendis, mulier Ysarni militis dedit... corpus suum domino Deo et Sancte Marie de Vallebona in manu Raimundi eremite servi Dei et Petri presbiteri et aliorum fratrum et sororum qui ibidem sunt aut erunt et convenit fidelitatem et castitatem et obedientiam omni tempore vite sue secundum Ordinem sancti Benedicti et dedit Deo et Sancte Marie de Vallebona et cunctis fratribus et sororibus ibidem Deo servientibus, de suo honore, unam peciam alodii in Anglarola, in ipsa Lagustera...¹.

Actum est hoc anno Incarnationis Domini M C LXXV...

Bertrandus, subdiachonus, scripsit.

El cenobi continua en règim doble, però aquesta és la darrera notícia que en tenim. Se suposa que Arsenda és vídua. El sacerdot Pere, que figura després de Ramon, sembla que aconpleix la missió de convalidar les funcions prelatícies que ostenta l'eremita, malgrat ésser laic.

1. Exemple de toponímia menor. Sembla que es refereix al nom propi d'un lloc que prové de *lacus*, inclòs dins el terme d'Anglesola. La Plana d'Urgell mantingué algunes zones lacustres fins als temps recents.

9

Alfons I dona al cenobi i a l'abadessa Oria una finca del domini de Rosea i una fondalada que va fins al Segre (març de 1176).

Don Alfons, rei d'Aragó, comte de Barcelona i marquès de la Provença, concedeix a Vallbona:

... et domine Orie, abbatisse, totum illum honorem de meo dominico de Rofea... et cum illo etiam soto usque in Segrum flumen... per alodium franchum et liberum...

Actum apud Herdam, mense marcio, anno Domini M C LXXVI...

Guillelmus de Bassia, notarius domini regis, scripsit.

Ambdues propietats s'han de situar a Lleida.

Es el primer document adreçat a Oria Ramírez. Segons l'*Abaciologi* que acabem de publicar, Oria serví al cenobi durant dues prelatures: del març de 1176 a 1180 i del 8 de febrer de 1181 al 13 de febrer de 1184.

10

Testament de l'eremita Ramon de Vallbona (8 d'abril de 1176).

Notum sit cunctis omnibus, quod ego Raimundus de Vallebona relinquo corpus meum ad ipsam ecclesiam Beate Marie de Vallebona. Nullus enim exitum mortis potest evadere, quapropter dispono et ordino me predicto loco Beate Marie in perpetuum. Similiter relinco conventum et sanctimoniales que manent in ecclesia de Vallebona vel que manere voluerint in obedientia abatisse de Colobres, in tali pacto, quod ipsa abatissa non trahat eas de predicto loco nec abstrat aliquid de rebus illius loci quod muted in alium locum. Si vero ipsa abatissa de Colobres manere voluerit in predicta ecclesia de Vallebona, sanctimoniales et conventus eiusdem loci de Vallebona sint ei obedientes. Si autem predicta abatissa noluerit manere in predicta ecclesia, conventus ecclesie de Vallebona eligat priorissam ad suam voluntatem et sine vlla contradictione.

Actum est hoc vi idus aprilis anno domini M C LXXVI.

Sigñum Raimundi de Vallebona qui hoc firmavid, testibusque firmare rogavid. Iterum ego Raimundus de Vallebona dono et concedo germano meo Pocolulo ut semper habeat victum et vestitum in ecclesia de Vallebona et ut semper maneat in illo loco sive sit laicus sive frater. Sigñum Geraldii de Amaldano. Sigñum Petri, sacerdotis de Loro. Sigñum Reinaldi, sudiachoni de Turrerubea. Sigñum Pocoluli, fratris Raimundi de Vallebona. Sigñum Petri, capellani de Loro qui hoc scripsit.

Publicat a la *Carta del P. D. Jaime Pasqual*, Barcelona, impr. V. Torras, 1837, pàgs. 10-11.

És un dels testimoniatges més expressius de l'evolució de la vida monàstica a les serres del Tallat i de la Llena.

Els dos darrers documents que acabem de transcriure estan en evident contradicció: el primer és un diploma reial de març de 1176, adreçat a Òria com abadesa de Vallbona, i en el segon tenim el testament de Ramon de Vallbona, datat el 8 d'abril de 1176, o sigui un mes després, en el qual aquest dicta providències per a proveir l'abadia de Vallbona. Aquesta incongruència pot ésser deguda a un error de datació o bé que Òria fou ensems o successivament abadesa de Colobres i de Vallbona.

11

Vida i miracles de l'home de Déu Ramon de Vallbona (entre 1176 i 1312).

In partibus Ispanie. In tempore Raymundi Berengarii, comitis Barcinone, patris regis Ildefonsi, accidit quod quidam iuvenis nomine Raymundus, de Angularia oriundus, cui prius in seculi fluctuacionibus et tempestatibus fluctuans vocationem Dei que sepius sibi evenit, relictis omnino mundi illecebris, vitam sancte conversationis non humane sed potius divine adeptus est. Nam cum idem de mundanis exercitationibus sepissime cogitaret et nocte dieque in huiusmodi cogitationibus perseveraret, vox ab eo audita est dicens: “¿Quid in talibus exercitationibus moraris vel in laboribus ad inanem gloriam pertinentibus degere non vereris? Diligenciam tuam potius in Dei servicio adhibere nitaris, et cum labore ei stude deservire qui mercedem sanctis suis omni thesauro incomparabilem impertiri consuevit.”

His sepius auditis, relictis omnibus et eorum que retro sunt omnino oblitus, ad anteriora prorsus extensus et querens que sursum sunt et non que super terram, ad locum confugit heremi, scilicet vallem quandam que nunc Vallisbona vocatur, que nulli pervia sed omnino feris extitit habitanda. In hac, parentibus invitis, vir Dei habitans absque humano edulio diu vixit. Tantummodo herbas et glandes sibi in cibos preparavit, vinum nec siceram non bibens, aquam in potum ministravit, vestigia beatissimi Ioannis precursoris in victu et vestitu, secundum posse, sequendo. Taliter viventi, non modice perturbaciones aminerunt. Cum demones quam plurimis illusionibus ipsorum a bono proposito et conversacione que Deo congrua est eliminare nitebantur tam horribilibus aspectibus quam aeris comutacionibus. Sed vir Dei non admodum arundinis ventorum flatibus deflexus, sed semper fortis in perturbacionibus fidei virtute subnixus, in operibus bonis constans permanebat, adeo gratia Spiritus Sancti infusus ut sicut in principio vitam suam districte quoeruit sic ad vite exitum virtuose abstinentiam deducens, vitam optimo fine conclusit, attendens illud evangelicum: “Nemo tenens manum ad aratrum et aspiciens retro abtus est regno Dei”, et illud similiter: “Quicumque perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.” Cum autem in eremo diu permansisset, confluebant ad eum universa multitudo languencium diversis languoribus

quos, invocata Christi virtute, ex manuum appositione divinitus curabat et demones a corporibus effugabat, adeo ut plusquam duo milia huiusmodi morbo laborantes ab eo curarentur.

Cum igitur vir Dei in eodem loco toto mentis affectu deinde amplectans, ita corpus suum ieiuniis aflixit ut tribus diebus in hebdomada omnino victu carebat, nullum cibum vel potum sumens. Omnia membra ferreis ligamentis perstringebat ne aliquid illorum a Dei servicio deviare. Hec eo operante, quadam die ad ipsum locum sarraceni pervenerunt christicolis insidias parantes, quia locus ille, propter arborum densitatem et saxorum eminenciam, transeuntibus pergendi liberum prohibebat incessum. Invenerunt sanctum virum quem aprehensum, inter fructeta latitantem et orantem acceperunt eum secum, trahentes ligatis manibus, et duxerunt eum ad opidum Ciurane. Cumque illuc pervenissent, illico ferreis catenis ipsum mancipare decreverunt. Sed qui eum corrumpere voluit, subito visum amisit. Prospicientes igitur quod vir Dei esset blandis allocucionibus, temptare ceperunt ut, Christi fide relicta, ad eorum ignorantiam et culturam deveniret. Sed vir Dei sancte Trinitatis non immemor et terreni timoris immunis, eorum blandimenta respuit. Quod videntes sarraceni, crudeliter ira commoti, duxerunt illum ad montis supercilium ut ipsum precipitent. Qui respondens eis, dixit: "Si Deus hoc vobis facere permittit, faciatis." Ipsi autem eum aprehendere nequiverunt. Quod videntes, quia Deus ipsum protegebat, dimisserunt eum. At ille abiens pervenit ad locum suum, et sic ei multociens evenit.

Quadam die, cum sarraceni ad locum dictum pervenissent, scientes ipsum esse virum sanctum nec ulterius eum aprehedentes, petebant ab eo ut sibi daret aliquid ad manducandum. Hille, dicens se nichil alimenti habere preter parum leguminis, demonstravit eis foculum ubi legumen dependebat. At illi persistentes dicebant se aliud habere, at ille verum dicens negabat. Illi autem, ira frementes, crucem acceperunt quam vir Dei continue adorabat et in strue lignorum igne accenso velocius recondiderunt. Ipsam siquidem struem lignorum vir sanctus pro labore quotidiano sibi collegerat ut si quis transiens vel ad ipsum veniens algoris orrorem, igne accenso de lignis ipsis frigus relevaret. Lignis itaque consumptis, vir sanctus, dolens de crucis amissione, perstitit in orationibus et dum orasset, crucem conspexit sub cineribus incontaminatam et eam labe carentem, quam elevans cum gaudio gratias egit Deo.

Quadam die cum linpham aurieret a fonte, Deus inquit mirabilis est in sanctis suis, probans servum suum si alium potum quam aquam affectaret, dum aquam in vas funditur, subito in vinum transmutatur. Quod videns sanctus, proiecit vinum nollens recedere a proposito ut vinum potaret, aliam aquam ausit. Similiter cum sederet sub ruppe in spelunca advenit ad hostium spelunce quidam serpens corpore magnus, aspectu terribilis. Cui vir sanctus intrepidus pedes nudos offerens viam semper nudis pedibus absque calceamentis incedebat. Dixit ei: "Bestia, quid queris? Nichil mali inferre valebis." At illa, inclinato capite, viro Dei intacto, velociter abscessit.

Famulus quidam veniebat ad sanctum virum: petit ab eo ut bestias aratorias ad hunc locum quem culture aptum noverat per ipsum transmitteret. Dixit ei vir sanctus: "Accipe vacas duas et taurum quem nutrimus, vade et perface sicut noveris." At ille recedens sicut dominus preceperat, accepit vacas

duas cum bove et ad dictum locum profectus est. Cumque ad viam mediam pervenisset, taurus retroflexit gressus suos et, inmoderate currens, cum magno impetu venit ad cellam domini sui et stans a longe genibus curvatis et capite inclinato quasi peteret veniam a domino suo. Quod cum vir sanctus percipisset, gratias egit Deo qui in mutis animalibus et terre nascentibus cotidie mirabilia operatur et, manu elevata, licentiam animali tribuit eundi et statim curso inmoderato recto tramite ad famulum pervenit et sic pariter profecti sunt.

Cum vir Dei, tumultum humani favoris prorsus fugiens, in cella sua solus permaneret ut liberius oraciones Deo funderet, venit quidam puer petens ut secum posset habitare, at ille abnegans dixit se solum semper permansurum, servum nec comitem non habiturum. Cum vero puer in precibus perstitisset, quadam similiter devota muliere nomine Valencia idem deprecante, concessit. Sanctus vir transtulit se in aliam speluncam ut posset Deo melius servire.

Quadam die, cum frater sancti viri ad hanc vallem pervenisset, ducens secum aselum, commendavit aselum dicto puero ut eius custodiam haberet. Iste siquidem puero surgens de nocte vidit totam vallem lumine fulgentem, angelis plenam, quod nesciens cucurrit ad cellam sancti viri clamans ut se adiuveret: timuit enim ne homines illi aselum subriperent et extraherent. Sanctus autem vir intra cellam similiter cum angelorum exercitibus comorans, ut puer abiret dedit signum. At ille magis pulsans ianuam cellule aperiens, introspexit et vidit cum magno coruscamine angelorum multitudinem quasi ad misse officium preparatam, sed statim evanuit ab oculis eius visionis fulgencia unde vir sanctus diu permansit tristis et gemebundus nolens ut aliquis ad locum ipsius accederet.

Explicit de vita et miraculis Beati Raymundi Confessoris.

Esmentada per F. Torres i Amat, *Memorias*, Barcelona, J. Verdager, 1836, pàg. 719.

L'indiscutible fundador de Vallbona, Ramon, morí el 9 d'abril de 1176, segons consta tradicionalment. La seva vida és al còdex de Blanca d'Anglesola, el qual conté documents que arriben fins a 1312, segons comprovem per una resolució capitular feta aquest any.

A despit dels elements llegendaris i fantàstics, la "vita et miraculis" del venerable Ramon de Vallbona és un document important de la literatura ascètica de principis del segle XIV, a causa de les abundoses notícies que conté sobre el comportament dels solitaris i el caràcter de les instal·lacions ermitanes.

La frase "de Angularia oriundus" sembla ésser una interpolació de l'època de les preladades de la Casa d'Anglesola; de fet, va ésser afegida sobre el text primitiu del còdex de Blanca. Encara que Ramon no està inscrit al martirologi, tal com es feia amb els màrtirs i confessors, consta que és enterrat sota l'altar de Santa Maria "la vella". Les certificacions de la seva santedat són abundoses en els documents i la tradició vallbonina. El mateix apellatiu de "Vallbona" és un testimoniatge de la pròpia conversió, puix que ell dóna nom a la vall i transforma "Vallmala" en "Vallbona". Per aquest motiu, segons Ripoll i Vilamajor, li era aplicat el text bíblic que diu: "Invenit eum in terra deserta, in loco horrois et vaste solitudinis" (Deut., 32, 10).

12

Alfons I concedeix a Vallbona el privilegi de la immunitat reial (abril de 1177).

In nomine sancte et individue Trinitatis... Ego Ildefonsus gratia Dei rex Aragonensis, comes Barchinone et marchio Provincie compunctus igne Sancti Spiritus... dono monasterio Vallisbone et tibi domine Orie abbatise et sororibus tuis ibidem Deo servientibus in perpetuum, quod nullus homo sit ausus casas vestras vel grangias vel cabanas quas modo in toto regno et dominatione mea habetis vel habiture estis, violenter intrare, frangere, vel dirumpere, vel homines vel gannatum vel aliquid aliud per vim extrahere. Ita inquam precipio ut quicumque contra hanc voluntatem meam ire presumpserit perdet meum amorem et peictabit michi mille solidos et insuper habebe inde in querimoniam tamquam de invasione propie mee domus... et si quis pro aliqua re vel calumnia vos inquietaverit et ad iuditium pertraxerit pro magna vel parva re. Si res pergrandus fuerit et iudices mei iudicaverint ut solo verbo abbatise. Si vero mediocris, vel magna vel parva fuerit, mando ut in sola veritate unius sororis idest solo verbo simple absque alio iuramento et sine aliis testibus vestra causa... definiatur.

Actum est hoc apud Tarrachonam, mense aprili, anno Domini M C LXXVII. Sig†num Ildefonsi, regis. Sig†num domina Sencie, regine. Guillelmus de Bassia scripsit.

La transcripció del diploma és molt extractada i no dóna a entendre la rica varietat de situacions que abraça la protecció reial. Entre altres privilegis, el cenobi gaudeix del dret de refugi. (Per a més detalls, vegeu a l'*Abaciologi de Vallbona*, primera prelatura d'Òria Ramírez, pàgs. 48-49.) La immunitat pontificia la va obtenir d'Innocenci III el 26 de febrer de 1201.

13

Ramon de Torroja i sa muller Gaia donen a Déu, a Santa Maria i a l'abadessa Oria una terra a Barbens (27 de novembre de 1177).

Ramon de Turrerubea i la seva muller Gaia... damus domino Deo et monasterio Sancte Marie Vallisbone et abbatise eiusdem monasterii nomine O[rie] et omni conventui eiusdem loci... una finca en el terme de Barbens.

Actum est hoc anno Incarnatione Domini M C LXXVII, v kalendas decembris.

Sig†num Ricardi qui scripsit.

La muller de Ramon de Torroja, anomenada Gaia, donà nom al poble dels Omells de Na Gaia, localitat pertanyent a la baronia del monestir.

Gaia era filla de Ponç de Cervera i, en casar-se amb el valeros Ramon de Torroja, donà origen a la nova dinastia del vescomtat de Bas.

14

La reina Sança compra i fa donació a les monges del lloc de Vallbona, perquè hi edificuin el monestir (febrer de 1178?).

Omnibus sit notum, quod ego Sancia, Dei gracia regina Aragonensis, comitissa Barchinonensis et marchisia Provincie, comparavi illum locum de Vallebona de illis dominabus Deo servientibus per D solidos. Facta comparatione statim dedi et concessi locum iam dictum illis dominabus ad hedificandum ibi domum in qua domino Deo devote possint servire et ut bona congregacio dominarum regulariter viventium ibi fiat. Concedo preterea libenti animo quod tanta bona ibi faciam quod sufficienter victum et vestitum possint habere.

Sigñum Sancie, regine Aragonensis, comitissa Barchinonensis et marchisia Provincie.

Aquest pergami no té data, però, segons anota Jaume Pasqual, porta la signatura autògrafa de la reina. El situem dins el període de la visita que els reis practiquen al cenobi (febrer de 1178?), o bé immediatament després.

De la lectura del diploma deduíem que en aquella ocasió encara no havia començat l'edificació principal de la *domus*.

15

Alfons I dona a Déu i a Santa Maria de Vallbona la torre que posseeix a Lleida el bisbat de Girona, per tal d'edificar-hi una abadia cistercenca (26 de març de 1178).

Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum...

Idcirco, in nomine sancte et individue Trinitatis pateat omnibus hominibus presentis atque futuris, quod ego Ildefonsus, Dei gracia rex Aragonensis et comes Barchinone et marchio Provincie: conpunctus igne Sancti Spiritus ac cupiens veniam peccatorum meorum a domino Iesu Christo consequi posse, pro remedio etiam animarum patris et matris mee nec non et aliorum parentum meorum, bono animo et spontanea ac propria voluntate, dono atque in perpetuum concedo domino Deo et venerabili domui Sancte Marie de

Vallebona et domina Orie abbatisse et sororibus ibidem Deo servientibus presentibus atque futuris illam turrem cum omnibus suis pertinentiis et cum alio honore quem ecclesia Gerundensis habet apud Ilerdam et habere debet scilicet ad edificandum et construhendum ibi monasterium et ut ibi construat abbatia sororum secundum ordinem cisterciensem Deo et hominibus placentes. Affrontat autem iam dicta turre et predictus honor, ex una parte, in flumen Sicoris, ex alia, in illa turre que fuit Berengarii Arnaldi de Anglerola. A tercia vero parte affrontat in ipsa serra de Alcoleia, ex alia quarta parte affrontat in termino illiis turre que fuit Arnaldi de Rufaca. Sicut ab istis terminis includitur et terminatur iam dicta turre cum iam dicto honore. Sic dono atque in perpetuum concedo domino Deo et iam dicte domui et sororibus eiusdem loci presentis atque futuris cum omnibus suis pertinentiis et cum ipsa aqua ut habeant et possideant libere et absolute absque omni vinculo ad suum propium alodium nec teneantur aliquid dare vel conferre in expensis ipsius cecchie sed habeant plenam et liberam facultatem accipiendi aquam pro ut opus illis fuerit ad rigandas terras suas et ad omnem alium usum sine omne censu vel usatico et sine omni exactione quod non cogantur solvere vel dare pro ipsa aqua nec pro ipsa cecchia. Insuper dono atque in perpetuum concedo iam dicte domui et memoratis sororibus de Vallebona, Raimundum de Aragona cum omni honore et avere quod modo habet vel in antea adquisierit et ut ab hac hora in antea sit solide et libere iam dicte domus et sororum ibi Deo servientium ita quod nullus homo habeat ullum districtum super eum, nec ullum servicium tenatur alicui facere nisi iam dictis sororibus.

Actum est hoc apud Cesaraugustam, vii calendas aprilis, anno ab Incarnatione Domini M C LXXVIII.

Sigñum Ildefonsi, regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie. Sigñum domina Sancie, predictorum locorum donatricis atque regine. Sigñum Guillelmi de Cervaria. Sigñum Geraldi de Iorba. Sigñum Bernardi de Anglerola. Sigñum Guillelmi de Anglerola. Sigñum Petri de Belvis. Sigñum Berengarii de Boxados. Raimundus de Calidis, barchinonensis decanus atque levita.

Ego Bernardus de Calidis, scriba domini regis, scripsi hanc cartam et feci hoc †.

Aquesta ofrena es va veure acomplerta amb la fundació de Sant Hilari, la qual fou portada a terme vers 1204, quan arribaren les primeres monges de Vallbona.

Referent al nostre cenobi, no pot ésser que pel febrer de 1178 no s'hagués bastit la *domus* i que un mes després se la designi amb l'adjectiu de *venerabile domui*. Això vol dir que hi devia haver, des d'un principi, alguna construcció més o menys provisional.

16

Bernat de Caldes dóna a Vallbona una propietat que tenia a Lleida (22 d'agost de 1178).

Bernardus de Calidis... dono Sancte Marie de Vallebona et sororibus que ibi sunt in manu Horie Remiredz, abbatisa de Vallebona... un honor en el terme de Lleida.

Facta carta mense augusto, xi kalendas septembris, anno Incarnatione Domini M C LXXVIII.

Sigñum Romulfi, que scripsit.

Sembla que fa menció de Bernat de Caldes, escrivà de la Cancelleria reial.

17

Guillem d'Aguda dóna a Déu i a Santa Maria de Vallbona, junt amb la filla Romana, el lloc que posseeix al Vilet (abril de 1180).

In nomine Domini. Notum sit cunctis, quod ego Guillelmus de Aguda... dono domino Deo et Beate Marie Vallisbone et Sandine abbatisse et conventu sanctimonialium eiusdem loci quicquid habeo... in Villa Magni Honoris videlicet decimas census... cum filia mea Romana per omne tempus...

Actum est hoc anno dominico M C LXXX, mense aprili...

Sigñum Bernardi, sacerdos, qui scripsit.

Es l'única referència que tenim de l'abadiat de Sandina (abril de 1180-febrer de 1181), la qual actua per breu temps entre les dues prelatures d'Òria. L'instrument que comentem té la curiositat de donar-nos a conèixer el nom romà del Vilet, on anys enrera foren descoberts els mosaics d'una villa.

Es un cas típic de l'"oblatio puerorum" medieval.

(A més del document 17, vegeu els núms. 3 i 5.)

18

Decretal del "metus", de Gregori IX, relativa al cenobi de Colobres (1180).

Alexander III Oscensi episcopo et Priori Sancte Marie Cesaraugustan
(anno 1180).

Relatum est ad audientiam nostram quod cum quidam vir nobilis, prudens et potens, A. nomine, M. mulierem de Oreia quondam vxorem suam suspectam haberet, fratri et militibus suis precepit ut eam longe ad privata loca deducerent et gladio occiderent. Quam cum ipsi ad quandam silvam duxissent et evaginato gladio eam occidere vellent, eadem ad pedes cognati cecidit, et ut vitam sibi servaret lacrymosa supplicatione rogavit. Cognatus vero misericordia et pietate ductus, ei sub tali conditione pepercit quod in monasterio de Colobres habitum monasticum deberet suscipere. Quo audito, maritus eius, quia reservata erat ad vitam, grave plurimum tulit sed tamen postmodum acquievit. Sicque factum est, quod duos episcopos, Cesaugustanus et Tirasconensis ut eam benedicerent et ei velum imponerent ad monasterium ipsum adduxit. Episcopi vero rem ignorantem, et quia iuvenis erat, et filium habebat parvulum mutacionem vite suspectam habentes eam seorsum convenerunt que utique ipsis rem per ordinem patefaciens, quod mortis timore et non bono animo monasterium intrabat, episcopis de morte ipsius timentibus et quod ab ea audierant propalare nolentibus, alter eorum Tirasonensis scilicet, ut viri illius tyrannidi satisfacere videretur, mulieri velum imponere simulavit. Tandem autem viro et fratre de medio sublatis predicta mulier de monasterio exivit et cuidam nobili P. videlicet de camberis nupsit. Sorores autem cum reclamarent, et episcopo Calagurritanensis conqueste fuissent et episcopus non posset eam videre nec super his convenire ad instantiam sororum, eam vel virum quem acceperat excommunicavit et totam terram eius interdixit, ignorans quomodo res processisset, quam utique sententiam venerabilis frater noster Tarraconensis archiepiscopus postmodum confirmavit. Nos igitur de honestate et prudentia vestra confidentes causam ipsam experientie vestre duximus commitendam et fine canonico terminandam. Ideoque discretioni vestre per apostolica scripta mandamus quatenus predictam mulierem et virum recepto iuramento quod vestro debeant stare mandato ab excommunicationis vinculo absolvatis deinde tam mulierem quam priorissam et moniales prescripti monasterii ante vestram presentiam diligentissime audiat, et fine canonico terminetis. Quod si legitime probatum fuerit non timore mortis predictam M. religionem intrasse aut quod fecit, ratum postea habicisse, ipsam ad monasterium redire et habitum depositum sumere, censura ecclesiastica compellatis.

Es coneguda sota la rúbrica *De his, quae vi, metusve causa fiunt*. Jaume Pasqual segueix el text de M. González Téllez, *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium Gregorii IX*, Maceratae, Haeredes Balleonios, 1776, lib. I, tit. XL, cap. I. La decretal que transcrivim està destinada a provar que la violència física o moral anul·la la força dels actes jurídics (vegeu el nostre assaig *La decretal del "metus" dei cenobi cistercenc de Colobres: Contribució a l'estudi dels orígens monàstics de la serrallada del Tallat*, Tarragona, "Boletín Arqueológico"; en premsa).

El pare Jaume Pasqual completa aquesta decretal amb el següent preàmbul: "En el cuerpo del Derecho canónico y en las Decretales del papa Gregorio tenemos un canon que parece confirmación de quanto queda dicho sobre el monasterio de Colobres y disposición testamentaria del ermitaño Ramón sobre este monasterio y el de Vallbona. Es el capítulo 1.º del título 4.º de his quae vi vel metus causa fiunt. Lo copiaré a la letra no conforme se halla en el tomo 2, libro 1.º, sino como lo da Gonzales en su comentario

sobre ese capítulo, porque añade muchas cosas que faltan en el cuerpo del Derecho y que ponen el echo en mejor punto de vista. Dice pues así."

I la conclou amb l'epileg que indiquem a continuació: "Tenemos aquí un monumento cierto del monasterio de Colobres o de su existencia antes del año 1180 en que el papa Alejandro III mandó terminar la ruidosa causa de una monja del mismo monasterio, pues si bien algunos exemplares parece tienen en lugar de Colobres, Calabris, Colubris y Tolobris, empero el autor de las notas del referido canon dice expresamente que en los códices más correctos se lee constantemente Colobres: *ita* —dice— *manuscripti emendatores*. Pudo provenir la variedad y equivocación del nombre, de la ninguna noticia que se tendría del monasterio de Colobres quando se hicieron las copias, y así los copistas fácilmente substituirían un término que se acercase más al que tenía y con que era conocido el famoso monasterio de Tulebras, en Navarra, de donde pensarían haver sido monja la señora de que se trata en el canon. A ese mismo principio se atribuye la variedad de los nombres que observamos en las firmas de los obispos que asistieron a consilios antiguos de España en los diferentes códices que han llegado hasta nuestros días.

"Pudo también contribuir a la equivocación el ver que los obispos que embió el marido para que diesen el velo a su muger son el de Zaragoza y el de Tarazona, y que el de Calahorra fue el que excomulgó a la monja salida del monasterio y a su nuevo marido, que por ser más cercanos del monasterio de Tulebras, de Navarra, tenían más proporción para ello, que con el de Colobres en Cataluña. Esta mayor facilidad es sólo aparente y a primera vista, pues como absolutamente ignoramos quiénes y de dónde fuesen los personajes que dieron motivo al canon, con decir que no eran de la provincia, sino aragoneses o navarros, se desvanece la dificultad. El primer marido mandó llevar a su muger a parages distantes y allí matarla: *ut eam longe ad privata loca deducerent el gladio occiderent*, y esta circunstancia, unida con la confirmación de las censuras fulminadas por el obispo de Calahorra, hecha por el arzobispo de Tarragona, como lo dice el papa, corresponden más presto a cosa de Cataluña que de Navarra.

"Mas, sea lo que fuere de esto, lo cierto es que los códices más antiguos o más correctos dicen: *in monasterio de Colobres*, como lo asegura el autor de las notas; a más de eso, la expresión de que usa el papa hablando de las monjas que seguían la causa contra la fugitiva, en manera alguna puede convenir a las de Tulebras, en Navarra, sino a las del monasterio de Colobres en Cataluña, pues no dice que los comisionados manden comparecer a su presencia a las partes litigantes, esto es: a la abadesa y monjas, sino a la priora: *Priorissam et moniales*, circunstancia que en ninguna manera era conveniente al monasterio de Tulebras, en Navarra, que no tenía por prelada una priora, sino abadesa, y era muy propia del monasterio de Colobres en Cataluña, después que D.^a Oriá, su abadesa, abandonó ese monasterio prefiriendo al de Vallbona, conforme el testamento de san Ramón, fundador de ambos, quatro años antes de expedirse la comisión, esto es, en el de 1176."

19

Pere de Bellvís es dóna al cenobi en vida i en mort, ensems que ofrena el castell de Llorenc; i la comunitat l'accepta a la participació dels seus béns espirituals (8 de febrer de 1181).

In Dei nomine. Notum sit cunctis hominibus quoniam ego Petrus de Belvis amore Dei et in remissione peccatorum meorum, et pro anima patris mei et matris mee et ut Deus donet michi prosperitatem in vita et in morte, dono et offero et in perpetuum trado domino Deo et Sancte Marie de Vallbona et omni conventui que ibi est monacharum et sororum... in manu Orië Remiredz abbatisse et Berengarie Ceruarie e Berengarie de Odena et omnium

sorum que ibi sunt vel erunt ibidem Deo servientes omnia mea directa de castro de Llorenz... Ipsum vero castrum de Lorenz cum omnibus affrontationibus et terminis suis... sic dono et trado... domino Deo et Sancte Marie de Vallebona... ego vero Oria Remiredz et Berengaria de Cervera et Berengaria de Odena per nos et per omnem conventum de Vallebona qui ibi est velerit accipimus vos Petre de Belvis in beneficiis et orationibus que in Vallebona atque nostro monasterio erunt facta per omnia tempora et faciemus vos inde participes et in die obitus vestri faciemus officium pro vobis sicut debet fieri de uno fratre vel sorore nostra sine enganno.

Facta carta donationis, vi idus februarii, anno ab Incarnatione Domini M C LXXXI.

Sigñum Petri de Belvis qui firmo et laudo et testes firmare rogo. Sigñum Ermesendis. Sigñum Anglesie sororibus meis qui firmamus... Sigñum Wilelmi de Anglerola. Sigñum Raimundi de Tarascho. Sigñum Raimundi de Anglerola. Sigñum Arnaldi de Rubione...

Raimundus, sacerdos et scriptor, rogatis scripsit die et anno quo supra.

És el primer succés que trobem a Vallbona d'una comunió merament espiritual; d'una "familiaritas" o, com diríem ara, d'una carta de germandat.

A més, el dia de l'òbit de Pere de Bellvis se li farà un ofici com el d'una monja. El fet ha d'ésser classificat entre els casos de "traditio corporis et animae".

20

Alfons I ofereix a Vallbona la torre de Serralada, amb tres jovades de terra (setembre de 1183).

... Ildefonsus rex... dono et offero monasterio Vallisbone et vobis domine Orie Ramirez abbatisse... illam turrim de Serralda que est juxta honorem quem dedi Petro de Besora cum tribus iovatis terre... affrontant ab oriente in illa Clamor, a meridie in camino veteri... usque in caminum maiorem qui vadit de Ilerda usque in Monson et inde revertitur in Clamor...

Sigñum Ildefonsi regis Aragonum, comitis Barchinone et marchionis Provincie.

Facta carta apud Ilerdam, mense septembri, era M CC XXI, regnante me, Dei gratia, in Aragonie et in Barchinone et in Provincia. Episcopo Berengario in Ilerda. Episcopo Stephano in Oscha. Episcopo Petro in Cesaraugusta. Episcopo Toma in Tarascona...

Sigñum Berengario de Parietibus, notarii domini regis.

Segons Jaume Pasqual, el present diploma està datat a l'"era M CC XXI", que respon a l'any 1183, temps en què Òria encara és abadessa.

Sembla que es refereix a la "clamor" d'Almacelles, que és un curs d'aigua, en part natural i en part fet i canalitzat per evitar la formació d'aiguamolls. Encara avui és la divisió física, comunament acceptada, entre les províncies administratives de Lleida i Osca.

21

Jovària i el seu fill Guillem de Tàrrega donen, respectivament, al cenobi la seva filla i germana Guillema, perquè sigui sempre monja (13 de febrer de 1184).

Noverint universi, quod ego Iovaria et filius meus Guillelmus de Tarrega, donamus monasterio Vallisbone et domina Orië Ranimire, abbatissa ipsius monasterii, atque Berengarie de Cervaria cum omni conventu predicti cenobii, filiam meam de Iovana, nomine Guillelma, et soror mea de Guillelmo... ut omnibus diebus vite sue sit soror... et habeat victum et vestitum in dicto monasterio et fiat una ex allis sororibus...

Actum est hoc idus februarii, anno Domini M C LXXXIII...

Bernardus, levita, scripsit.

Cas típic d'“oblatio puerorum”.

Els donants ofrenen també un alou en el terme de Tàrrega. És la darrera menció que hem trobat d'Òria. Jovària podria ésser el sobrenom de la família.

22

Pere de Curtacans, abat de Poblet, dona a l'abadessa Ermessenda de Rubió una hisenda del terme de Rocafort, que aquell acabava d'adquirir per testament de Guillem Arnau de Santa Fe, a canvi que Vallbona renunciés als seus drets sobre la granja de Cérvoles (13 d'abril de 1213).

Notum sit omnibus qui hec audierint, quod nos Petrus, abbas Populeti et universus eiusdem domus conventus, intuitu Dei sive causa miserationis, concedimus vobis Ermesendi, abbatisse Vallisbone en universo conventui et in perpetuum donamus et in presenti tradimus, honorem illum totum cum omnibus pertinentiis suis quem nobis in testamento suo reliquit Guillelmus Arnaldi de Sancta Fide, in Rochafort et in omnibus terminis suis, ut habeatis perpetuo et possideatis ad omnes voluntates vestras faciendas. Ita tamen ut vos predictum honorem solvendo sumam pro qua dictus Guillelmus Arnaldi eum obligavit liberetis. Et etiam nobis et monasterio nostro remittatis actionem et ius omne quod habetis in grangia de Sorbolis et in terminis eius. Et nos Ermesendis, abbatissa, auctoritate et expressa voluntate tocus nostri conventus, remittimus vobis omne ius et actionem si quam habebamus contra vos super grangiam de Sorbolis et eius pertinentiis. Addimus etiam huic donationi ipsum molendinum quod Arnaldus de Villa Nova et filius eius Bernardus nobis dederunt in eodem loco cum omnibus ad eundem molendinum pertinentibus.

Actum est hoc idus aprilis, anno ab Incarnatione Domini M CC XIII.

Sigñum fratris Petri, abbatis Populeti. Sigñum G. prioris. Sigñum A. cellerarii maioris. Sigñum Iohannis, cellerarii medi. Sigñum fratris P. de Concabella. Sigñum fratris A. de Filela. Sigñum fratris R. Esforzad. Sigñum fratris A. de Carcassona. Sigñum fratris Gaufridi. Sigñum fratris P. de Tarrega. Sigñum Ermessendis, abbatisse Vallisbone. Sigñum Blanche, priorise eiusdem. Sigñum Ermessendis, subpriorise. Sigñum Eldiardis de Ager. Sigñum Sancie, cellerarie. Sigñum Berengarie de Celma. Sigñum Arssendis de Apierola...

Fratrer Petrus, supprior, hoc scripsit et hoc signum † fecit.

L'abat hi afegeix, de més a més, la donació d'un molí de Cérvoles que Arnau de Vilanova i el seu fill Bernat havien ofert a Poblet.

La finca i el molí esmentats són un indicati del valor que Poblet concedia a la granja de Cérvoles.

23

Dolça de Passanant s'ofereix a Vallbona amb tots els seus béns i amb el castell de Montesquiu (15 de març de 1219).

Dulcia de Passenant... dono et offero me ipsam cum omnia bona mea, mobilia et immobilia videlicet que habeo et habere debeo in castro de Colobrario qui vocatur Monti esquivi. Et item dono castrum predictum cum omnibus hominibus et feminis presentis et futureis et omnibus iuribus... vobis domine Ermessendi, Boscana dicta, abbatissa Vallisbone et conventus presenti et futuri et in corporalem posesionem vobis mitto cum suo castlano... quondam ego habitem et maneam in monasterio Vallisbone vobiscum omnibus diebus vite mee cum meis propriis expensis et redditibus de iam dicto castro Colobrario qui modo vocatur Monte esquivo... et ego E[rmessendis] dicta abbatissa Vallisbone consilio... tocius nostri conventus, recipimus Dulcia de Passenant predicta per monacham vel conversam qualisque melius volueris accipere...

Actum est hoc idus marcii, anno ab Incarnatione Domini M CC XIX...

Iohannes, levita, scripsit.

Es curiós el detall que, com era habitual, junt amb la donació de Montesquiu, hi són compresos també els homes i dones, presents i futurs, amb llur carlà.

Dolça no havia pres encara el determini de si seria monja o conversa.

L'abadessa Ermessenda era apelhada "la Boscana" per haver-se criat, des d'infant, amb les ermitanes del bosc.

Resolució del Capítol general del Cister, decretant que tots els anys se celebri un aniversari en sufragi de Berengiera de Cervera (8 d'abril de 1225).

Notum sit cunctis hoc audientibus, quod in Capitulo communi cisterciensi decretum fuerat et concessum a domino abbate Cistercii et ab alii omnibus ad generalem Capitulum convenientibus, quod pro honoribus ac beneficiis plurimis que domina Berengaria de Cervaria mater domini Guillelmi de Cervaria et Aldiandis de Ager pro remedio anime sue et omnium parentum suorum monasterio Sancte Matris Christi Vallisbone concessit, ordinavit ut in die anniversarii dicte domine Berengarie, conventus per quamlibet annum sustentetur de bono pane et vino bono, oleo, pice vel ovis et caseo. Quod totum ut modo dictum est, nos E[rmesendis] abbatissa Vallisbone cum consilio et assensu tocius conventus cenobii Vallisbone, volumus et concedimus et mandantes precipimus ut in xv die post Pascha per quamlibet annum in die anniversarii dicte domine Berengarie de Cervaria quicumque frater tenuerit grangiam de Telladers, teneat conventum prefati monasterii, ita ut predictum est. Et quotquot presbiteri ibi fuerint, sive fratres sive seculares, omnes celebrent in ipsa die. Et quelibet sanctimoniales \mathcal{L} psalmus nec non fratres et sorores quilibet quinquaginta psalmos ut Deus anime ipsius et omnium parentum suorum misereatur pro bonis a Deo sibi collatis misericorditer supradicto monasterio ergatis. Et hoc firmum ac fideliter observandum per nos et omnes succesores nostros et per conventum presentem et futurum. Statuimus et convenimus suis succesoribus ut ipsa grangia ad hoc teneatur nec dilacionem vel occacionem aliquam pretendat quicumque maioris ibi fuerit nisi ut bene adimpleat sicut supra dictum est.

Actum vi idus aprilis anno Domini m cc xxv.

Sigñum E[rmesendis] abbatisse Vallisbone que hoc mandamus, firmamus, ceterisque firmare precimus. Sigñum Berengarie, priorisse. Sigñum E. subpriorissa. Sigñum E. cellerarie. Sigñum Ermesendis de Pierola. Sigñum Aldiandis de Ager. Sigñum Berengarie de Ceuma. Sigñum E. de Lissedors. Sigñum Sibilie de Bagneriis.

Magister Petrus de Tarrega qui hoc scripsit et hoc sigñum fecit.

La data de creació d'aniversari coincideix amb la mort.

L'escriptura fa menció dels dos fills cistercencs —Guillem de Cervera i Eldiarda d'Ager— i dels beneficis obtinguts a Vallbona per la mitjançeria de la mare, la qual féu incorporar el cenobi a l'orde i portà de Tulebras (Navarra) l'abadessa Òria.

Detalla que el dia del cap d'any tindran menjar extraordinari i que cada monja ha de resar cinquanta salms.

L'abadessa que signa és Ermessenda de Rubió.

25

Jaume I funda cinc capellanies, servides per monjos de l'orde, per tal que aquests apliquin perpètuament els divins oficis per l'ànima de la reina difunta (21 d'octubre de 1251).

Noverint universi, quod cum domina Yoles, regina Aragonum, dilecta coniux nostra inclite recordationis, in testamento sive ultima voluntate sua, disposuerit sive ordinaverit stabiliendos v capellanos qui in monasterio Vallisbone perpetuo pro ipsius anima diurna et nocturna officia celebrarent. Ideoque nos Iacobus, Dei gratia rex Aragonensis, Maioricarum, Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispesulani, volentes ipsius ordinationem adimplere et ducere ad efectum per nos et nostros damus et concedimus vobis venerabilibus et dilectis Eliardi de Angularia abbatisse et conventui et monasterio Vallisbone in perpetuum, totum mercatum nostrum Montisalbi et omnes redditus, exitus et proventus quos nos et nostri in dicto mercato debemus percipere quoquo modo. Et L morabatinos quos nobis faciunt censuales homines Montisalbi annuatim in mense ianuarii pro cena. Quod mercatum et omnes redditus, exitus et proventus eiusdem et dictos L morabatinos alfonsinos habeatis et percipiatis in perpetuum vos et baiuli vestri quos volueritis loco vestro sine omni retrodecimo et alio quolibet iure quod aliquis baiulus Montisalbi vel alia aliqua persona non recipiat in eisdem. Et possitis predicta vos et baiuli vestri de anno in annum locare et vendere prout vobis visum fuerit expendere... Ita quod pro predictis teneatis in perpetuum in dicto monasterio Vallisbone quinque capellanos qui semper et continue in dicto monasterio celebrent divina officia pro anima dicte regine et quod predicti capellani sint semper de Ordine Cistercii, mandantes baiulis Montisalbi presentis et futuris et aliis nostris subditis vniversis quod contra predicta vel eorum aliqua non veniant nec aliquos venisse permitant.

Datum Osce, XII kalendas novembris, anno Domini MCC L Primo. Signum † Iacobi, Dei gratia regis Aragonum, Maioricarum et Valentie, comitis Barchinone et Vrgelli et dominus Montispesulani.

Testes sunt...

Garcias Romei, dominus
Periz de Arenoso

P[etrus] Corneli... Bernardus G[ullielmus] de Entensa. P[etrus] Martini de Luna.

Signum Petri Andree qui mandato domini regis hec scribi fecit die et anno prefixis.

Per sosteniment dels monjos esmentats, el rei dóna al cenobi les rendes del mercat i el dret de cena de Montblanc.

Hem de subratllar l'afectuos record que el Conqueridor dedica a Violant, encara que quan mor la reina Jaume ja està lligat amorosament amb Guillema de Cabrera.

Regeix la casa Eldiarda d'Anglesola (1246-1258).

Alfons X el Savi, rei de Castella, llega mil morabetins en memòria de la seva sogra, la reina Violant (17 de juny de 1254).

Conoçuda cosa sea a todos los homes que esta carta vieren, como yo don Alfonso por la gracia de Dios rey de Castiella, de Toledo, de León, de Sevilla, de Córdoba, de Murcia, de Jahén, en uno con la reyna donna Yolant mi muger, con mi ffija la infanta donna Berenguela, por onra de la mucho onrada donna Yolant, reyna que fue de Aragón, mi suegra, que es enterrada en el monasterio de Vallbona en Catalonna, et por alma del muy noble et mucho alto et much onrado el rey don Fferrando, mio padre, por que fagan oración por él cada día, en el monasterio sobredicho, et otróssi por salud de mi alma, do al monasterio sobredicho et a donna Aldiara, abbadessa, et a las monias de esse mismo lugar, las que agora son et serán de aquí adelante, mil maravedisses alfonsinos de renda en Murcia, cada anno, en el Adoana de la mar, segund la moneda que fuere usada en Castiella, por en toda mi vida. Et la paga destes maravedisses sea fecha por las tercias del anno. Et mando a qualquiera que tenga el admorifadgo de Murcia por mí, que i él guarde a estos plazos sobredichos, et deles los quinientos maravedisses destes para labrar la obra de esse mismo monasterio, et los otros quinientos maravedisses que fico do para vestido para a las monias sobredichas. Et porque este privilegio sea firme et estable, mande el sellar con mio sello de plomo.

Ffecha la carta en Villena por mandado del rey, en era de mill et doscientos nonaenta et dos annos.

Et yo sobredicho rey don Alonso, regnant en uno con la reyna, donna Yolant, mi muger, et con mi ffija la infanta donna Berenguella, en Castiella, en Toledo, en León, en Galicia, en Sevilla, en Córdoba, en Murcia, en Jahén, en Baeza, en Badalloç et en el Algarve, otorgo este privilegio et confirmolo. Don Alfonso de Molina, la confirmó. Don Ffredic, la confirmó. Don Henric, la confirmó. Don Manuel, la confirmó. Don Fferrando, la confirmó.

Don Ffelip, electo de Sevilla, la confirmó.

Don Sancho, electo de Toledo, la confirmó.

Johan, arçobispo de Santiago, la confirmó.

[Primera columna]

Don Ilbadille Abennaçar, rey de Granada, vasallo del rey, la confirmó.
 Don Mahomat Aben Mahomat Abenhur, rey de Murcia, vasallo del rey, la confirmó.
 Don Aben Mahfot, rey de Niebla, vasallo del rey, la confirmó.

[Segona columna]

La iglesia de León vaga.
 Don Pedro, obispo de Oviedo, la confirmó.
 Don Pedro, obispo de Çamora, la confirmó.
 Don Pedro (?), obispo de Salamanca, la confirmó.

- Don Gastón, bizconde de Beart, vasallo del rey, la confirmó.
 Don Gui, bizconde de Limoges, vasallo del rey, la confirmó.
 Don Aparicio, obispo de Burgos, la confirmó.
 Don R., obispo de Palencia, la confirmó.
 Don Remond, obispo de Segovia, la confirmó.
 Don Pedro, obispo de Sigüença, la confirmó.
 Don Gil, obispo de Osma, la confirmó.
 Don Matheo, obispo de Calahorra, la confirmó.
 Don Lop, electo obispo de Córdoba, la confirmó.
 Don Adam, obispo de Plazencia, la confirmó.
 Don Pasqual, obispo de Jahén, la confirmó.
 Don Fray Pedro, obispo de Cartagena, la confirmó.
 Don Pedrivañes, maestre de la Orden de Calatrava, la confirmó.
- Don Nunno González, la confirmó.
 Don Alfonso López, la confirmó.
 Don R. González, la confirmó.
 Don Alfonso Téllez, la confirmó.
 Don Ffernando Ruiz de Castro, la confirmó.
 Don P. Núñez, la confirmó.
 Don Nunno Guillermo, la confirmó.
 Don P. Guzmán, la confirmó.
 Don R.º González, el niño, la confirmó.
 Don R.º Álvarez, la confirmó.
 Don Ffernando García, la confirmó.
 Don Alfonso García, la confirmó.
 Don Diego Gómez, la confirmó.
 Don Gómez Roiz, la confirmó.
- Don Pedro (?), obispo de Astorga, la confirmó.
 Don Leonard, obispo de Cibdad, la confirmó.
 Don Miguel, obispo de Lugo, la confirmó.
 Don Johan, obispo de Orens, la confirmó.
 Don Gil, obispo de Tuy, la confirmó.
 Don Johan, obispo de Mondoñedo, la confirmó.
 Don Pedro, obispo de Coria, la confirmó.
 Don Fray Roberto, obispo de Silué, la confirmó.
 Don Pelayo Pérez, maestre de la Orden de Santiago, la confirmó.
- Don R.º Alfonso, la confirmó.
 Don Martínez Alfonso, la confirmó.
 Don R.º Gómez, la confirmó.
 Don R.º Ffrolaz, la confirmó.
 Don Johan Pérez, la confirmó.
 Don Ffernando Yanes, la confirmó.
 Don Martín Gil, la confirmó.
 Don A., pregonero de Santiago, la confirmó.
 Don R.º Rodríguez, la confirmó.
 Don Álar Díaz, la confirmó.
 Don Pelayo Pérez, la confirmó.
- Diego López de Salcedo, niño mayor de Castiella, la confirmó.
 Gonzalo Morant, niño mayor de León, la confirmó.

García Suárez, niño mayor de Murcia, Don Martín Fferrández, notario en la confirmó. León, la confirmó.

Maestre Fferrando, notario en Castilla, la confirmó.

Roy López Mendoza, almirage de la mar, la confirmó.

Sancho Martínez, adelantado de frontera, la confirmó.

Garci Pérez de Toledo, notario de la frontera de Andalucía, la confirmó.

Álvar García de Fromesta, la escribió, el año tercero que el rey don Alfonso regnó.

(Lloc del segell de plom.)

Privilegi "rodad". En temps de Jaume Pasqual conservava el segell de plom, suspès d'una cinta de seda vermella. Segons hem dit a l'*Abaciologi* que hem publicat, "aquest pergami porta l'any 1292 de l'era hispànica, que correspon a 1254, el qual està d'acord amb la nota final de l'escrivà que diu: *Álvar García de Fromesta la escribió el año tercero que el rey D. Alfonso regnó*, amb l'abadiat d'Eldiarda d'Anglesola i amb els altres fets esmentats. Jaume Pasqual no va advertir aquestes anomalies i situà la donació al 1292, quan Alfons el Savi feia vuit anys que era mort".

El rei Savi dona anualment mil maravedissos alfonsins mentre visqui, cobradors a la Duana de Mar, de Múrcia, dels terços de l'any. La meitat d'aquesta deixa va destinada a l'obra del cenobi i l'altra meitat per a roba de vestir de les monges.

Governa la casa Eldiarda d'Anglesola.

27

La reina Violant de Castella elegeix ser enterrada a Vallbona (29 d'octubre de 1275).

Noverint universi presentem paginam inspecturi, quod nos Yoles, Dei gratia Castellae ac Legionis regina, attendentes et considerantes devotionem et affectionem quam progenitores nostri habuerunt et nos similiter habuimus et habemus ad Ordinem Cisterciensem et ob amorem serenissime domine Yolys, quondam Aragonum regine, illustris genitricis nostre, divina gratia adiuvante incolumes et compotes mentis nostre, desiderantes nos in futuro fieri bonorum omnium que fiunt in dicto ordine participes et consortes, nostram in abbacia dicta Vallisbone Monialium, predicti ordinis, ubi ante dicte regine pie recordationis matris nostre corpus tumulatum quiescit, eligimus sepulturam, volentes et precipientes quod ista nostra voluntas nobis celitus inspirata, non possit immutari vel revocari aliqua occasione vel testamento aliquo subsequenti. Supplicamus autem sanctissimo in Christo Patri ac Domino sacrosancte Romane matris Ecclesie summo Pontifici et Ecclesie sue sancte omnibus que amicis nostris vel executoribus ac heredibus et propinquis ut istam nostram voluntatem adimpleant contradictores et impeditores si aliqui fuerint compescendo prout in quadam alia lettera quam super hoc viro religiosissimo abbati cisterciensi, nos Perpiniensi existentes, nuper dedimus, continetur. In cuius rei testimonium, presentem litteram sigillo nostro fecimus communiri.

Datum Ilerde, IIII kalendas novembris, regina mandante, anno Domini M CC LXXV Alfonsus predicta expresse confirmo.

(Lloc del segell, que ha caigut.)

Justifica el determini d'ésser enterrada a Vallbona amb tres raons: la devoció que els seus avantpassats han tingut per l'orde del Cister, l'amor que sent per la seva mare (que està soterrada en dit monestir) i el fet que aital idea li fos inspirada del cel. Malgrat les precaucions preses en el present testament, la reina Violant morí i fou inhumada a Roncesvalles.

El cenobi és regit per Gerala de Cardona (1273-1282).

28

Jaume II confirma les donacions fetes a Vallbona pel seu avi Jaume I (12 de març de 1291).

Noverint universi, quod nos Iacobus, Dei gratia rex Aragonum, Sicilie, Maoricarum et Valentie, ac comes Barchinone, viso quodam privilegio domini Patri incliti recordationis facto tempore quo vocabatur infans, Eliardi de Angularia tunc abbatisse et conventui monasterii Vallisbone et suis successoribus et eidem monasterio in perpetuum cum quo laudabat et confirmabat eisdem omnes et singulas donationes factas ab illustri domino Iacobo primo, avo nostro, videlicet de decima sua panis et vini et alterius panis quem ipse et sui ratione census vel dominicature vel alio quoquo modo accipiebat et accipere debebat in villa de Regali de Cabra, de Fores, de Anguera, de Vetula, de Conesia et de universis terminis et tota baiulia dictarum villarum in concambium de Pineta quam eis dederat et de centum caficiis tritici quos singulis annis recipiebat et recipere debebat censualibus in villa de Almenar ad mensuram eius ville et de loco et villa quod dicitur Spelunca Calva que est iuxta monasterium predictum Vallisbone et de mille quarteriis ordeí ad mensuram Villefranche de Penedes habendis et percipiendis singulis annis in ordeo quod ipse in dicta villa percipiebat et percipere debebat in festo sancte Marie augusti. Et de xxvi quintalis olei ad pondus Dertuse habendis et percipiendis singulis annis in omnibus suis exitibus et proventibus Dertuse. Et de mercato suo et molendinis Montisalbi et omnibus redditibus et exitibus et proventibus quos ipse in dicto mercato et molendinibus debebat percipere quoque modo. Et de L morabatinis censualibus quos annuatim homines Montisalbi eidem dare tenebantur pro censu; pro ut predicta omnia et singula in dicto privilegio melius et plenius continetur. Viso etiam quodam alio privilegio dicti domini regis Iacobi, avi nostri, in quo dedit et concessit dilectis suis abbatisse et conventui Vallisbone in perpetuum tria caficia cicerum habenda et percipienda singulis annis in festo sancte Marie medietatis augusti in redditibus de Prades. Viso etiam quodam alio privilegio sive litera qua dictus dominus rex Iacobus mandabat universis hominibus de Çarreal et aliorum locorum baiulie eiusdem quod de toto safrano hortorum regadivi et

secani darent integriter decimam abbatisse Vallisbone. Viso etiam quodam alio privilegio domini regis Alfonsi, fratris nostri, in quo laudavit et confirmavit omnia privilegia supradicta. Idcirco, laudamus et aprobamus et confirmamus vobis Geralde de Queralto abbatisse dicti monasterii et successoribus vestris in eodem monasterio omnia predicta privilegia et omnia et singula in eis contenta pro ut in eis melius et plenius continentur. Et pro ut eisdem privilegiis use fuistis. Mandantes universis officialibus... quod observent.

Datum Barchinone, **iiii** idus marcii, anno Domini **M CC XCI**, regnorum nostrorum Aragonie anno primo, Sicilie vero sexto.

Sigñum domini Iacobi, Dei gratia regis Aragonum, Sicilie, Maioricarum et Valentia et comitis Barchinone. Testes...

Registre de Jaume II, foli 108.

Còpia enviada a Vallbona per l'arxiver Francesc Xavier de Garma, l'any 1742.

Es un resum de totes les ofrenes i lliuraments fets pel Conqueridor.

La data del diploma correspon a la prelatura de Geralda de Queralt (1282-1294).

29

Decret que, en el Capítol ple de les monges, formà l'abadessa Blanca d'Anglesola, a fi d'agrair perpètuament les donacions i favors rebuts, des de la fundació, dels nobles benefactors (23 de febrer de 1312).

Quantum ex sacrarum veridico scripturarum eloquio excerpere possumus, remisse ingratitude execrabili vicium ad antiqui hostis callide machinationis versucia ortum trahens, pro viribus nititur ut humanarum fragilitatem mencium a sui debita creatoris memoria arceat et avertat, atque ut precepto precipue caritatis relicto, sic nos infringere satagit et instigat ut proximorum nostrorum a quibus eciam multiplicia pinguium elemosinarum beneficia sumpsimus, et si non totaliter, saltem aliquialiter quandoque sic faciat oblivisci quod eis debita orationum obsequia nec ut valemus impendimus nec impendimus ut valemus. Sed quia preterita negligencia a reatu culpe penitus non excusat, nisi ipsa precognita protinus evitetur, ideo anno Domini **M CCC XII**, **vii** kalenda marcii, ego Domina Blanca de Angularia, Dei gratia abbatissa monasterii Vallisbone, quorundam instrumentorum antiquorum istoriam perlegentes, invenimus inter cetera nostrum monasterium ad antiquis iam multorum annorum curriculis evolutis, tam a quibusdam nobilibus dominabus religionis nostre habitum in eodem recipientibus quam ab aliis plerisque venerabilibus secularibus personis, redditum castrorum censualium perpetuorum ac multiplicium elemosinarum pingua beneficia habuisse. Ex quibus quidem obligabamur in parte quosdam tenere presbiteros pro earumdem salute animarum missarum digna Deo sacrificia offerentes. Ulterius vero cum evigilancius predicta instrumenta percurresemus indagine perspicaci, ibidem reperimus nos: Domine Sibilie de Cervilione et duarum insuper dominarum sororum nobilis Berengarii de Podio Viridi singilatim legitimas recepisse et cc

morabatinos nos pro domina Sibilia Durg, que tandem abbatissa Sancti Ilarii est defuncta, pro quibus eciam nos obligari fatemur ad quedam suffragia persolvenda.

Sane, quia a longioribus citra temporibus dictum monasterium magnis fuit valde debitis obligatum, propter quod multiplicis opprimentis honus inopie sepius est perpeusum tum propter decimam quam xv annis in nostris solum temporibus solvimus, tum propter pleraque officinarum opera necessaria que in preterito construximus et in posterum similiter alia edificare Deo dante proponimus, tum propter quamplurima et frequentia subsidia que domine Pape variis Nunciis et Legatis nos exhibuisse meminimus, tum eciam propter aliorum innumerabilium casualitates eventuum quos sustinuimus, non potuit hucusque nec nostris nec eciam preteritis earum que nos predecessere abbatissarum temporibus, predictarum animabus personarum secundum meritum et debitum que predictis omnibus responderi. At vero atencius cogitantes non esse utile nec dignum predictam negligenciam ex preallegatis causarum generibus a principio aliquantulum dissimulatam posteriori tempore in mala consuetudine continuacione adhibita refoveri, presertim quia, secundum sapientem, modicus error in principio maximus fit in fine. Quidquid in principio est minimum in fine fit multum magnum, ideo iterum animabus prefatis cupientes in presenciarum saltem in parte aliqua satisfacere et nostram eciam a tanti reatus principio preservare, ex presenti statuto firmiter duximus ordinandum volentes hoc insuper perpetuo inviolabiliter observari, ut in quolibet vi sequentium mensium, scilicet: february, iunii, iulii, octobris, novembris et decembris, prima videlicet die vacante, missa pro eisdem conventualis solemniter celebretur et omnes eciam sacerdotes eadem die pro eisdem missas privatas volumus celebrare. Qua die similiter omnes domine psalmum *De profundis* teneatur quinquagesies recitare. Quod si aliquas earum que cantant in cantus solemnitate occupari contigerit, dictum psalmum infra octo dies ad longius teneantur tociens dicere quociens iam de aliis est expressum. Que vero dictum psalmum nesciunt, recitent quinquagesies *Pater noster*.

Item eadem iniunctione volumus semper uniformiter observari ut in quolibet missa pro domina Regina, per totum anni circuitum quotidie celebrata, pro eisdem semper collecta *Deus cui proprium est*, et cetera, secundo dicatur loco reposita, quod eciam cotidie ab omnibus sacerdotibus in suis privatis missis singulis similiter dicimus faciendum.

Item volumus et ordinamus quod pro illis duabus abbatissis in Capitulo tumulatis nec non et pro defunctis abbatissis aliis universis, quas in preterito magnam paupertatis laborisque immensi sustinuisse scimus artitudinem et pressuram, specialiter pro hiis qui a principio venientes cum gravi diei et estus pondere huius extitere monasterii fundatrices, quodlibet anni tempore revoluto in mense madii prima die mensis vacante, missa conventualis solemniter celebretur et sacerdotes in singulis missis privatis, et domine eciam in suis oracionibus plene per omnia satisfaciant, sicut iam superius pro qualibet missa vi mensium predictorum extitit ordinatum. Nos autem domina Blanca, Dei gratia sepe dicti Vallisbone monasterii abbatissa, vestris ut moris est usitati laboribus satisfacere cupientes, ordinamus et volumus insuper perpetuo inviolabiliter observari ut feria iv in medietate predictorum anniver-

seriorum quorumlibet sacra sollempnia subsequente, celleraria sicut in infirmitorio ita et in conventu dando ova IIII cuilibet dominabus provideat universis quod de omnibus sacerdotibus et aliis eciam in die pitancie partem conventus recipientibus dicimus faciendum.

L'abadessa al·ludida recorda les ofrenes que el cenobi ha percebut en concepte de castells, pobles, rèdits i altres espècies d'almoines; fa menció de les privacions materials que passà la comunitat per fer el monestir, pagar les dècimes i satisfer els subsidis als nuncis i legats del Sant Pare, etc., i, per tant, disposa que, en recompensa, tots els anys se celebrin sis misses conventuals solemnes en sufragi de les seves ànimes.

Probablement el decret és redactat per Blanca, que fou una dona culta i afecionada a la història i a la literatura. Durant el seu mandat la biblioteca va créixer d'una faigó extraordinària.

(L'estil llatí del present decret mostra la influència dels clàssics, especialment de Ciceró, i és un prenunci clar del moviment humanista renaixentista que florí a Vallbona amb gran ufana.)

30

El cavaller Guillem de Guàrdia i la seva esposa Romia venen als germans Pere i Guillem Gener la fortalesa i terres que tenen al Tallat (2 de maig de 1315).

Guillem de Guàrdia, cavaller, i Romia, esposa seva, venen a Pere i Guillem Gener, veïns de Montblanc:

Quandam dominicaturam nostram cum fortitudine que ibi est quam habemus, tenemus et posidemus in loco vocato lo *Puig del Taylat* qui olim vocabatur *Puig Colobrer*...

Actum VI nonas madii, anno Domini M CCC V decimo.

Bernardo Berito, notuit.

Mentre en l'escriptura núm. 4 hem vist que Colobres s'identifica amb Montesquiu, aquí comprovem que correspon al Tallat. Qui té raó? En realitat, la denominació de Colobres podria referir-se a una extensió de terreny que abracés Montesquiu i el Tallat, els quals disten tan sols entre si uns tres quilòmetres.

31

Capítol claustral congregat per a decidir la venda de les terres estèrils i incultes (27 de gener de 1344).

Anno Domini M CCC XLIII, VI kalendas februarii, illustrissimo nostro rege Aragonie regnante.

Noverint universi, quod nos Elicendis, Dei gratia abbatissa monasterii Vallisbone, Cisterciis Ordinis, Tarraconensis diocesis et nos conventus eiusdem

monasterii, videlicet: Eldiardis de Angularia, priorissa; Elicsendis de Angularia, subpriorissa; Jeralda de Jorba, infirmaria; Bernarda Vequera, celleraria; Elecsendis de Timor, hospitalaria; Berengaria de Angularia, bursaria; Blanca Roderá; Saura Johana; Sibilia de Manleu, piatansaria; Berengaria de Banyols, bursaria; Constança Catalada; Alamanda de Vilardida; Bartholomeua de Monredon, cantrix; Sibilia de Jorba; Blanca Bastida, subcelleraria; Romia Ça Guardia, portaria; Elicsendis Ça Guardia, subcantrix; Isabel Odena; Saurina Catalada; Blanca Ferrandela; Romia de Vilalba, sagristana; Agnes dez Castellbisbal; Geralda de Galiners; Blanca de Puigmolto, subportaria; Sibilia Dalmaua; Geralda de Lorda; Francescha Gilatona, subsagristana; Sibilia Gilatona; Sibilia Çanou; Margarita Pintora; Elicsendis Ferrandela; Caterina Gaçona; Beatrix de Angularia; Blanca Rufaca; Sibilia de Banyols; Eleonor de Candet; Geralda de Santa Coloma; Saurineta de Angularia; Romia dez Papiol; Elicsen Juncosa; Costança Sabastida; Sere-na Quercia; Saura Çanou; Stacia de Manresa; Berengaria de Guimera; Elienor de Angularia; Berengaria de Sogars; Sibilia de Claret; Sibilia de Apiaria; Constança de Fontanet; Alamanda de Cervello; Katerina Berencasa (?); Sibilia de Sentmenat; Guillelma de Comeles; Margarita Pereta; Alemanda Destalela; Saurina Catalada, junior; Alamanda Catalada; Geralda Olivera; Blanca Dalmaua; Costança de Meala; Constança de Angularia; Sibilia de Monpas; Alamanda de Miralles; Bernarda Vaquera, junior; Romia de Lorda; Brunicen Juncosa; Agnes Marquesa; Geralda Marquesa; Francescha de Queralt; Geralda de Pals; Alamanda de Pals; Guillelma Mirona; Blanca de Corrego, moniales dicti monasterii Vallisbone facientes conventum eiusdem monasterii, congregatoque similiter ad infraescripta spetialiter peragenda et tractanda in Capitulo ipsius monasterii ubi nos et conventus et cetera...

Et etiam pro solvendis debitis nostris in quibus nos et monasterium nostrum sumus diversis possessoribus obligatas. Attendentes et considerantes prefatum monasterium creditore nonnullas terras steriles et incultas in locis et castris nostris de Preixana e dels Exaders, diocesis Vicensis, et in Spelunca Calva, in loco dels Omells, de Montesquivo, de Rocalaura, de Rochafort, de Vilamayenor, de Lorenc, et in grangiis de Manso Dei et de Spiritu Sancto, diocesis Tarraconensis... Attendentes etiam memoratum monasterium habere et possidere in dictis castris, villis, locis, grangiis et terminis eorundem plures domos, campos, vineas, prata... propter gravia et honerosa usaticha, pensiones, tributa, census et agraria eisdem imposita iam desererunt... Attendentes etiam nos habere in diversis locis, villis, castris... qui sunt in posse diversorum nobilium et potentum dominorum... qui tam pro distantia locorum a dicto monasterio, quam propter potentiam dominorum non posumus consequi nec habere videlicet in villa d'Almenar... in civitate Ilerdensi... et in civitate Dertusensi, et in montanis de Prades, in Villa Franca de Penedes et cetera... cumque in constitutionibus... santissimi in Christo patris et domini nostri domini Benedicti divina providentia Pape XII super alienationem rerum immobilium... Ante quam procedatur ad alienationem predictorum petatur licentia super hoc ab ipsius ordinis Capitulo generali, eapropter nos, abbatissa et conventus dicti monasterii Vallisbone, prehabito inter nos concilio et tractatu diligenter et mature... iuxta formam statuti seu constitutionis

predicti domini nostri Pape, tenore huius publici instrumenti... generali Capitulo cisterciensi significantes supplicamus tam humiliter quam devote... quod pro bono et utilitate nostri monasterii digniter... nobis potestatem concedere specialem prefatas terras... domos... campos...

Sigñum Gaufredi, notarii publici monasterii Vallisbone.

El pare Jaume Pasqual apunta que el pergamí és original, que porta les firmes i els signes de totes les monges i, finalment, del notari. Consten els càrrecs de les monges del Capítol. Han desaparegut els segells de l'abadessa i del Capítol, però són conservats els fils d'on penjaven.

Troband-se el monestir carregat de deutes, per causa dels tributs i com a conseqüència de les empreses bèl·liques dels monarques, les monges decideixen vendre's les terres més estèrils i més distants del cenobi, també les més difícils de recollir-ne els fruits, i aquelles que, per pertànyer a diferents senyors, són motiu de disputes i litigis.

El monestir està sota el govern d'Elisenda de Copons (1340-1348).

32

L'abadessa Violant de Sestorres (1468-1479) reclama a l'arquebisbe de Tarragona contra l'ocupació tirànica dels llocs de la baronia per part dels Cardona (23 de juliol de 1474).

Anno a nativitate Domini M CCCC LXXIII, die XXIII iulii, ante presentiam reverendisimi in Christo, patris et domini domini Petri, miseratione divina Patriarche Alexandrini sancteque Tarraconense ecclesie archiepiscopi, comparentes in civitate Tarrachone, venerabilis Serena Ses Torres et Na Manyans, moniales monasterii Vallisbone, diocesis tarrachonensis syndice et procuratrices reverende abbatisse et conventus dicti monasterii obtulerunt... eidem domino quandam scedulam et cetera continentem:

“Reverendíssim senyor: Per ocasió de la guerra qu'és estada suscitada en lo principat de Catalunya, les monges del monastir de Vallbona són constituïdes y posades en extrema inòpia, penúria y egestat, tant que los hereus de don Antoni de Cardona e lo Bastart de Cardona e altres persones potens, tenirlos ocupades y vsurpades llurs rendes, en tant que llurs vasalls haver jaquits y lexats llurs llocs erms y desabitats, en tant que les poques rendes restants són obligades e ypotecades a diversos creadors, e los càrrecs e despesas ordinàries del monastir són grans e en ninguna manera non han forma de poderse alimentar ne haver la provisió de les dites rendes, si donchs per los dits creadors no era feta alguna competent reducció... les dites monges... recorrem a vostra reverència sereníssima pera ser constituïdes en repòs, e per obviar a tota manera de plets e exaccions de present... meten sos béns, fruyts e emoluments del dit monastir en mà y poder de vostra reverència sereníssima... en forma que de aquí en avant no sien molestades ne executades no obstant les dites coses.”

Com a procuradores de la prelada es presenten davant de l'arquebisbe Pedro de Urrca les monges Serena de Sestorres i Lluïsa de Meià, i obtenen un èxit sorprenent.

Això és més notori si tenim en compte que el cenobi s'havia revoltat contra Joan II (1462-1472).

Joan Comes, notari, dona fe i testimoni d'haver estat admesa pel reverendíssim patriarca-arquebisbe la cessió de béns del monestir de Vallbona.

El 3 de novembre (dijous) del mateix any 1474, el vicari general del senyor patriarca-arquebisbe va prendre les informacions adequades sobre els llocs i rendes de Vallbona ocupats tirànicament, de les quals va resultar el següent:

"Lo lloch de Prexana és ocupat per lo Bastart de Cardona.

"Lo lloch dels Homells de Na Gaya ha costat de rescat del abat de Poblet x mil sous e fins l'any LXXIII no l'ha recobrat.

"Lo lloch de Rocallaura fins lo any LXXIII despoblat e vuy no y son v habitants.

"Lo lloch de Montesquiú despoblat e rònech.

"Lo lloch de Llorens despoblat.

"Lo lloch dels Exadés despoblat e don Antoni de Cardona sen aporta del totes les pedres e a acabat de enderrocar.

"Les rendes que reb lo Monastir en lo comtat de Prades sen ha emprat lo compte e vuy non reb res lo monastir.

"Les rendes de Penedès pren lo capità de Vilafranca.

"Les rendes de Monblanch lo capità e la vila, ara alguns creedors de la vila.

"Les rendes de Cervera pren la vila.

"Les rendes de Tàrrega pren la vila.

"Les rendes de Boldú e Castellserà e altres se pren Poblet.

"Les rendes de Lleida se pren la ciutat.

"Les rendes de Balaguer se pren lo capità.

"Les rendes de Conesa e Forès... lo abat de Santas Creus.

"Les rendes de Carreal de Cabra... lo reverendíssim senyor patriarcha per sa mercè e gràcia las ha fet donar lo temps que són en sa obediència..."

33

El príncep Ferran adopta mesures per acabar amb les expoliacions injustes que pateix la comunitat (27 d'octubre de 1474).

Ferdinandus, Dei gratia princeps Castelle et Legionis, rex Scicilie, cum maiestate serenissimi regis patri nostri in eodem Sicilie regno conregentes... ac in omnibus regnis et terris maiestatis eiusdem primogenitus et gubernatur generalis i dux Montisalbi et dominus civitatis Balagarii dilectis fidelibus... officialibus regiis... salutem et dilectionem... Pro parte abbatisse et monialium monasterii Vallisbone fuit coram maiestate nostra humili supplicatione reverenter expositum, quod predictum monasterium ob guerrarum et dissentione huiusmodi principatus stragem et alias in totalem devenit ruhinam... quod vix dicte moniales alimentari possint. Etenim monasterium predictum suis fructibus emolumentis et proventibus a nonnullis tiranice expoliatum ob quod... si per nos debite non provideretur ad ultimam perniciem et desolationem... nam predictis minime inspectis potentes ipsius monasterii creditores atrociter vexare conantur...

Nos eisdem supplicationibus benigne de nostri solita clementia admissis indemnitate et conservacioni dicti monasterii debite providere volentes... et maxime quia cause monasterii sum concistoriales, volentes a laboribus et opresionibus relevare... omnes et singulas causas dictum monasterium abbatis-

sam et moniales tam active quam passive quovis modo tangentes ad nos seu nostram audientiam tenore presentium evocamus. Vobis igitur et cetera.

Datum in villa Tarrege, vicessima septima die mensis octobris, anno a nativitate Domini M CCCC LXX quarto.

Yo, el Principe rex.

Com a conseqüència de les providències preses pel príncep, retornà la pau i quietud al monestir.

Pressionat per l'arquebisbe i en concepte de governador general, es fa càrrec de la misèria que passen les monges, a causa de tenir confiscats els béns, i mana que els tornin.

Porta el pòndol de la casa Violant de Sestorres (1468-1479).

34

Ocupació militar del monestir pel bisbe Francesc Virgili de Lleida (1603-1604).

En nom de Déu sie, amén. Poses en memòria com a 24 de janer 1603 morí la molt iltre. Sra. dona Hierònima de Pons i de Icart, abadessa del monestir de Ntra. Sra. de Vallbona. Visqué en son càrrech un any, dos mesos y vuit dies. Fent visita en dit monastir lo M. Iltre. y M. Rnt. Sr. Don Francesch Virgili, bisbe de Lleyda, lo qual per la dita abadessa y convent de monjes no fonch acceptat, sinó de ell a Sa Santedat recorregut, pretenentse per part de dites señores no poder ser visitades de ell, sinó per son superior del orde cisterciense y no per altre, conforme los privilegis del orde, per la qual se ha suscitada y moguda tanta qüestió, lite y plet, que dit bisbe, insistint en lo present monastir ab sa visita, féu tancar la porta del chor, per la qual las señores eixien a la iglésia. Féu fer un torn allí. Féu tancar lo parlador done al cementeri. Féu enderrocar los archs donen en la plaça. Féu fer finestres de fusta a totes reixes y llevar las que eran de ferro. Féu lo parlador done en les claustres. Tragué les escolanes. Tragué les mosses. Manà als arrendadors donassen lo pa y vi per lo torn. Féu fer junt lo parlador de les claustres. Morí en dit temps la priora Elena de Castellví. Morí y no volgué se enterràs en sagrat, per lo que tenie excomunicades dites senyores, per lo que no'l volien obehir ni pagar mil ducats per part dels gastos demanave, y aixís fonch portada a Santa Maria y posada dins una caixa fora la iglésia; y en dit temps morí la abadessa Pons y, per lo semblant, son cos posat dins una caixa, fonch reservat dins dit monastir. Y après posà pena als vassalls no poguessen manlevar ninguns diners per dites senyores, y posà al encant públich les rendes de dit monestir y manà als arrendadors no donassen ninguns diners, sinó la porció. Y estigué dit bisbe en dit lloch de Vallbona, ab assistència de oficials reals y de gent armada, més de quatre mesos. Y a la postre tragué de dit monastir les senyores Lucia Vallbona, Gerònima Cases, Mariana Pons, Serafina Copons y Mariana Guimerana, y fetas portar al castell

de Aspa y de après a Sant Hilari de Leyda, monestir de monges del hàbit. Durant dit temps passaren grans treballs y gastos, així per les expedicions de Roma com a altres parts.

Ès estat Déu servit que lo M.ltre. y R.^{im} Sr. Fr. Edmundo a Cruce, abad de Cistells, general de tot l'orde cisterciense, nostre superior, tenint a més del breu de generalitat, breu particular per visitar lo monastir de Vallbona, arribà en lo present monastir vigília de Corpus, a las 12 de la nit, que comptàvem als 16 de juny de 1604, y, trobant lo monastir sens pastora y abadessa, sols era president la Sra. Dorotea de Ferrer, manà dit general se ajustassen capitularment, y, ajustades en continent, dites senyores requeriren al notari devall [escrit] los presentàs una suplicació al dit general, contenint en effecte demanant clausura regular, conforme a las senyoras de Casbes per Sa Santedat estave concedida, y dit general digué mirarie lo de justícia; y en lo endemà, per dites senyores fonch tornat a suplicar lo mateix, y dit general, en nom del Pare y del Fill y del Esperit Sant, los admeté dita clausura. Y visità los llochs convenients pera da quella y ne féu llevar acte per lo infrascrit notari. Y manà se ajustassen pera dimecres, a les nou hores abans mitj die, que contàvem 23 de juny 1604, pera fer elecció de abadessa, y vinguda la hora de la elecció, après de haver dita la missa del Esperit Sant y rebut lo Santíssim Sagrament, lo dit general, ab assistència dels R.^{ms} abats de Poblet y de Santes Creus, notari y testimonis, per via d'escrutini fonch feta elecció y fonch trobada igual en vots; y en continent, dit general prorrogà per les 4 hores del mateix dia, y, vinguda la hora assignada, estant capitularment dites senyores congregades, dit general les exortà en lo Senyor y los digué com les veus de la elecció se eren trobades iguals y perço los deye si volien fer elecció de nova abadessa tornant a votar, o per via de compromís o del Esperit Sant, y en continent totes conformes se alçaren i digueren ab alta y intelligible veu que elegien en mare y abadessa sua a la Sra. Dorotea de Ferrer, president present. Y en continent, per lo dit general, assistint en tot los dits senyors abats de Poblet, Santes Creus, notari i testimonis, fonch per dit general en nom del Pare, del Fill y del Esperit Sant confirmada y de après lo diumenge següent, que comptàvem 27 de juny de 1604, fonch per dit general benehida, assistint en tot los dits abats de Poblet y Santes Creus y altres molts assistents, notari devall escrit y testimonis. Nostre Senyor la deixi ben regir per molts anys en gràcia sua y ab tota pau y fi de tants treballs. Amén. *In omnibus assistit Nicolaus Gabaldà...* Notari de Montblanc i del monestir.

Amb el nomenament de comissari regi, aquest bisbe va pretendre passar la visita canònica i instituir la clausura tridentina, però no fou acceptat per les monges. Llavors envai el cenobi amb tropes i portà prescs al castell d'Aspa les cinc religioses que oferien més resistència. L'abadessa i la priora moriren del disgust, i no varen poder ésser soterrades en terra sagrada perquè el bisbe les havia excomunicades.

Trasllat dels ossos de Ramon de Vallbona, l'eremita fundador (1664-1665).

A 14 de nohembre del any 1664, arribà en esta nostra real de Nostra Senyora de Vallbona lo reverent pare mestre fra Miquel Ramon Sabater, monjo de nostre hàbit, lo qual, ab llicència de sa magestat lo rey nostre senyor Phelipe quarto el Grande y del Vicari General de la religió cisterciense, tenia poder y facultat de escriurer una chrònica del sobredit orde cisterciense, lo qual monjo vingué ab una carta missiva del Ilustre Abat de Poblet, en la qual escrivia la causa de la vinguda de dit monjo a mi senyora abadesa donya Madalena de Areny y de Toralla, peraque si sa señoria gustaba donar lloch y consentiment peraque dit monjo y historiador pogués mirar los actes del arxiu de esta nostra real casa y las cosas memorables que podian ésser de conveniència per lo discurs y discripció de dita chrònica. Lo qual monjo historiador estigué alguns dies fins a tant hagué escrit lo tocant a la matèria, y entrà dins lo convent ab llicència de mi senyora abadesa pera mirar las sepulturas y demás enterros que hi ha tant dins del Capítol com fora de ell...

En lo discurs del temps que estigué mirant los dits actes, trobà la vida de sant Ramon, ermità de aquesta Vallbona, la qual vida està escrita de mà sobre de pergamí, en lo arxiu de esta real casa; y com lo contengut en dita vida del dit ermità diu coses tan singulars en abono de dit ermità y constant de la translació dels ossos del sobredit ermità, se féu diligència ab los abitans y més ancians del lloch de Vallbona ahont podia estar enterrat, y donaren noticies que estava devall del altar de la iglésia de Santa Maria, vulgo dita la Vella o Iglésia Vella, que està fora los murs del lloch. Ab aquesta certesa y averiguació, manà mi senyora abadesa escriurer una carta al ilustríssim senyor arquebisbe de Tarragona Don Fra Joan Manuel de Espinosa, peraque se servís manar donar lloch y consentiment peraque se poguesen traslladar los ossos del sobredit hermità. Obtinguda esta llicència del dit Senyor Arquebisbe de Tarragona, vingué lo damunt dit pare mestre Fra Miquel Ramon Sabater, que estava en la real de Poblet treballant lo discurs de sa chrònica, y arribà en esta vall a 24 de janer del any 1665. A cosa de las dos horas pasat mitj die, convocats los sacerdots abitans en Vallbona, com són lo reverent rector Lluís Borràs, lo reverent Jaume Rovira, rector *olim*, y lo reverent Jaume Roig, beneficiats de esta real iglésia y porcionistas de la casa, y lo pare fra Francisco Lleó y lo pare fra Antoni Casals, confesors de esta casa, anomenats per lo molt ilustre abat de Poblet y religiosos de aquell, com és de costum que dit pare abat de Poblet los constituheix y anomena dos de sos súbdits monjos sacerdots pera dita servitut y assistència...

Los quals ab acistència del sobredit pare mestre y alguna gent del lloch, anaren a la iglésia dita de Santa Maria, y cavant, descubriren los ossos del sobredit ermità y los posaren embolicats ab una tovallola blanca de llens net y dins de una caixa de fusta; portaren al coll los dits ossos, lo reverent pare

mestre fra Miquel Ramon Sabater, dient resades les vespres de N.^a Senyora ab acistència dels sobredits sacerdots. Se aportaren los sobredits ossos y se collocaren devall la ara del altar major de esta real iglésia, y, feta esta deposició dels dits ossos, mi señora la abadesa y demás señoras religiosas gustaren de veurer los osos de dit ermità y se aportà la caixa ahont estaban dits ossos y de ells se féu ostenció a mi señora abadesa y demás señoras religiosas; y després lo dit pare mestre fra Miquel Ramon Sabater y lo sobredit pare fra Francisco Lleó limpiaren del pols y rentaren ab vi blanch los dits ossos, y los damunt dits religiosos los posaren en una funda o coixinera de llens nou y dins de una caixa se posaren en la capella de Nostra Senyora de Agost que està dins del Chor de esta real casa, ab lletrero fixat que diu de esta manera: "Aquí yace el venerable de santa y milagrosa vida, Ramón, natural de Anglesola. Ermitaño de esta valle y coadjutor en la erección del monasterio. Pasó a la Patria a 9 de abril, año 1176. Sepultáronle en el fossal de la iglesia primitiva, y a 11 de julio, exhumado, le collocaron en tumba de madera debaxo el mismo altar, donde estuvo hasta que le trasladó a este lugar la muy ilustre señora D.^a Madalena de Areny y Toralla, abadesa, en 25 de enero, año 1665."

Als 24 de janer del mateix any fou la traslació, y lo endemà, que fou lo dia de la conversió de san Pau apòstol, se digué una missa cantada de *angelis*, ab diaca y subdiaca, cantada per dit pare mestre. Foren los assistents los dos pares confessors, és a saber... y después de dita la missa, lo dit pare mestre llevada la casulla, restant ab los demás ornatos clericals, asentat en una cadira en lo mitg del presbiteri, predicà com de sa doctrina se podia aguardar, y relatà la vida y miracles del sobredit ermità com consta en sa vida... de tot lo qual y del *prosuít* ne llevà acte lo reverent rector del present lloch de Vallbona y se trobarà en dita rectoria.

Arriba a Vallbona l'historiador cistercenc Ramon Zapater, amb el fi d'escriure una crònica. Remenant l'arxiu, troba la vida del fundador i organitza el trasllat de les despulles, des de l'església de Santa Maria "la vella" a l'església major. La narració d'aquests fets estava en el *Llibre de capítols, proposicions y resolucions del insigne y real convent de Ntra. Sra. de Vallbona, fet lo primer dia de jener de 1663, essent abadesa doña Magdalena de Areny y de Toralla* (pàg. 2). Ara el manuscrit és perdut.

APÈNDIX

ABACIOLOGI PRIMITIU (?-13 de juliol de 1282)

1. Prima nobilis domina que fuit in monasterio Vallisbone, fuit domina Berengaria de Cervera, que fecit incorporare monasterium in ordine et ivit apud Colobres et adduxit secum dominam Oriam, que fuit prima abbatissa Vallisbone et obiit ii idus aprilis.

2. Postea fuit secunda abbatissa domina Ermessendis de Robió, que alio nomine vocabatur Boscana, quam nutritivit sanctus Raymundus et obiit abbatissa xii kalendis decembris.

3. Tercia abbatissa fuit nobilis domina Aldiardis Dager, que fuit filia nobilis domine Berengarie de Cervera supradicte et ista dimisit abbaciam.

4. Quarta abbatissa fuit venerabilis domina Ermessendis de Fontanes et dimisit abbaciam et obiit III idus marcii.

5. Quinta abbatissa fuit nobilis domina Aldiardis Angularie et dimisit abbaciam II idus iulii anno Domini M CC LIX et obiit XIII kalendas februarii anno Domini M CC LXX.

6. Sexta abbatissa fuit venerabilis domina Arnalda de Altarriba et dimisit abbaciam VI kalendas aprilis anno Domini M CC LXVII. Fuit electa nonas novembris anno Domini M CC LIX et obiit XVI kalendas februarii anno Domini M CC LXXXVI.

7. Septima abbatissa fuit nobilis domina Geralda de Cardona et dimisit abbaciam. Fuit electa anno Domini M CC LXVII, V kalendas aprilis et dimisit abbaciam XVII kalendas decembris anno Domini M CC LXX.

8. Octava abbatissa fuit nobilis domina Elicsendis de Timor. Fuit electa XVII kalendas decembris anno Domini M CC LXX et dimisit abbaciam III kalendas aprilis anno Domini M CC LXXIII et obiit III idus novembris anno Domini M CC LXXXIII.

9. Et postea fuit iterato assumpta in abbatissam domina Geralda de Cardona supradicta. Fuit electa II nonas aprilis anno Domini M CC LXXIII et dimisit abbaciam III idus iulii anno Domini M CC LXXXII et fuit nona abbatissa et dimisit abbaciam et obiit VIII kalendas octobris anno Domini M CCC III.

10. Decima abbatissa fuit nobilis domina Geralda de Queral. Fuit electa III idus iulii anno Domini M CC LXXXII.

Acaba amb l'elecció de Geralda de Queral. Vegeu més notícies al paràgraf e de la introducció.

A despit de l'existència documentada del lloc i del cenobi de Colobres (2, 4, 23, 30), que hom situa al Tallat o a Montesquiú, versemblantment podria ésser admesa la versió de *Tolobris* o "Tolobres" com a derivada de Tulebras, per l'escriptura que fa referència a la vinguda d'Òria (apèndix, 1) i, amb més dificultat, pels documents que fan menció de la decretal del *metus* (18) i pel testament del fundador (10).